

Danuta Czapczyńska-Kleszczyńska
Association for Stained Glass Art "ARS VITREA
POLONA", Kraków

The Forgotten Passion of Franciszek Mączyński, an Architect¹

Franciszek Mączyński, born in 1874 in a poor family in Wadowice, died in Kraków as a renowned architect after seventy three years of a very busy life.

Having graduated in 1892 from the Department of Building at the State Industry School in Kraków, he began his career in the studio of the architect Sławomir Odrzywolski. He continued it with Tadeusz Stryjeński, with whom he was professionally associated for a long time. He travelled extensively through Europe and Poland.² In his everyday life and during his travels he never let go of his sketchbook,³ and his

¹ The article is a reworked version of two papers: *Franciszka Mączyńskiego miniatury architektoniczne*, delivered during the III Conference of the Stained Glass Association "ARS VITREA POLONA" (Wrocław 17–18 October 2003), and *Witraże Franciszka Mączyńskiego*, delivered at the Kraków Historical Society (16 January 2006).

² Mączyński's life and works, mostly the architectural ones, are thoroughly discussed in: J.L. Kontkowski SJ, *Jezuicki kościół Serca Jezusa w Krakowie*, Kraków 1994; R. Solewski, *Franciszek Mączyński i wspólnota sztuk w architekturze miasta. realizacja idei „Gesamtkunstwerk” we wczesnej twórczości krakowskiego architekta*, in: "Rocznik Krakowski" 61, 1995, pp. 97–118; idem, *Stary Kraków Franciszka Mączyńskiego*, in: "Rocznik Krakowski" 62, 1996, pp. 118–138; idem, *Matnia. środowisko architektoniczne Krakowa i Lwowa na przełomie XIX i XX wieku*, in: "Rocznik Krakowski" 64, 1998, pp. 75–103; idem, *Franciszek Mączyński (1874–1947) – krakowski architekt*, Kraków 2005 (=Akademia Pedagogiczna im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Prace Monograficzne, no. 421). Cf. also: T. Bednarski, *Mączyński Franciszek*, in: *Polski Słownik Biograficzny*, vol. XX, Wrocław 1975, pp. 334–336; U. Bęczkowska, *Architektura klasztoru ss. karmelitanek bosych przy ul. Łobzowskiej w Krakowie*, in: "Modus" 5, 2004, pp. 59–113.

³ The Society of the Friends of Fine Arts in Kraków holds the deposit of Prof. Jacek Mączyński, containing a few dozens of Franciszek Mączyński sketchbooks and notebooks as well as his pocket diaries from the period 1895–1945, with his drawings – impressions from his travels, design sketches and notes. His legacy includes also the photographic portraits of the artist and buildings designed by him, press clippings, sketches and pictures. I would like to thank Ms. Anna Joniak from the Society of the Friends of Fine Arts and Ms. Anna Gryboś, the granddaughter of Prof. J. Mączyński, for their kind permission to access them.

Danuta Czapczyńska-Kleszczyńska
Stowarzyszenie Miłośników Witraży „ARS VITREA
POLONA”, Kraków

Zapoznana pasja architekta Franciszka Mączyńskiego¹

Franciszek Mączyński, urodzony w roku 1874 w ubogiej rodzinie w Wadowicach, zmarł w Krakowie jako uznany twórca-architekt w siedemdziesiątym trzecim roku nadzwyczaj pracowitego życia.

Ukończywszy w roku 1892 studia na Wydziale Budownictwa Państwowej Szkoły Przemysłowej w Krakowie, rozpoczął karierę zawodową w biurze architektonicznym Sławomira Odrzywolskiego. Kontynuował ją u Tadeusza Stryjeńskiego, z którym związał się zawodowo na długie lata. Wiele podróżował po Europie i Polsce². Na co dzień i w podróżach nie rozstawał się ze szkicownikiem³, a efektem zamięłowania do rysunkowego upamiętniania interesujących go obiektów były dwie publikacje książkowe⁴.

¹ Artykuł jest zmienioną wersją dwóch referatów: *Franciszka Mączyńskiego miniatury architektoniczne*, przedstawionego na III Konferencji Stowarzyszenia Miłośników Witraży „ARS VITREA POLONA” (Wrocław 17–18 X 2003), oraz *Witraże Franciszka Mączyńskiego*, wygłoszonego w Towarzystwie Miłośników Historii i Zabytków Krakowa (16 I 2006).

² O życiu i twórczości, głównie architektonicznej, Mączyńskiego szeroko traktują: J.L. Kontkowski SJ, *Jezuicki kościół Serca Jezusa w Krakowie*, Kraków 1994; R. Solewski, *Franciszek Mączyński i wspólnota sztuk w architekturze miasta. realizacja idei „Gesamtkunstwerk” we wczesnej twórczości krakowskiego architekta*, „Rocznik Krakowski” 61, 1995, s. 97–118; idem, *Stary Kraków Franciszka Mączyńskiego*, „Rocznik Krakowski” 62, 1996, s. 118–138; idem, *Matnia. środowisko architektoniczne Krakowa i Lwowa na przełomie XIX i XX wieku*, „Rocznik Krakowski” 64, 1998, s. 75–103; idem, *Franciszek Mączyński (1874–1947) – krakowski architekt*, Kraków 2005 (= Akademia Pedagogiczna im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Prace Monograficzne, nr 421). Por. także: T. Bednarski, *Mączyński Franciszek*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XX, Wrocław 1975, s. 334–336; U. Bęczkowska, *Architektura klasztoru ss. karmelitanek bosych przy ul. Łobzowskiej w Krakowie*, „Modus” 5, 2004, s. 59–113.

³ W Towarzystwie Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie przechowywany jest depozyt prof. Jacka Mączyńskiego zawierający kilkadziesiąt szkicowników-notatników i kalendarzyków Franciszka Mączyńskiego z lat 1896–1945, z rysunkami-impresjami z podróży, szkicami projektowymi, zapiskami. Spuścizna obejmuje też fotografie portretowe artysty i obiektów przez niego projektowanych, wycinki prasowe, szkice, obrazy. Za ich życzliwe udostępnienie dziękuję p. Annie Joniak z TPSP i p. Annie Gryboś, wnuczce prof. J. Mączyńskiego.

⁴ F. Mączyński, *Ze starego Krakowa. Ulice, bramy, sienie*, Kraków 1908; idem, *Po drodze. Ze szkicowników architektonicznych*, Kraków 1931.

Franciszek Mączyński znany jest przede wszystkim jako twórca gmachów użyteczności publicznej, kościołów, pałaców, kamienic i willi, utrzymanych w różnych konwencjach stylowych, od zmodernizowanego historyzmu i secesji do funkcjonalizmu. Jego zainteresowania artystyczne wykraczały poza tę jedną dziedzinę⁵, projektował także wnętrza i ich wybrane detale. Gatunkiem sztuki, którym zajmował się ze szczególnym upodobaniem, był witraż. Tymczasem badacze poświęcają zaskakująco mało uwagi temu działowi jego twórczości. W literaturze przedmiotu funkcjonują – poza niezrealizowanym projektem witraża do kaplicy Szafranców w katedrze wawelskiej⁶ – tylko cztery zespoły witrażowe jego autorstwa przeznaczone do budowli sakralnych: Jerzy L. Kontkowski przypomniał zaprojektowane przez Mączyńskiego witraże do okien nawy kościoła Jezuitów przy ul. Kopernika w Krakowie, opisane już w roku 1932 przez Helenę d'Abancourt de Franqueville⁷, oraz dodał wiadomość o witrażach do klasztoru Karmelitanek Bosych przy ul. Łobzowskiej w Krakowie⁸, autor ten wymienia również – bez podania źródła informacji – witraże herbowe do kaplicy zamkowej w Żywcu⁹. Rafał Solewski, monografista Mączyńskiego, dołączył do spisu Kontkowskiego witraże klasztoru Franciszkanów¹⁰, natomiast witraże żywieckie odnotowuje ze znakiem zapytania co do ich autorstwa¹¹. Ostatnio Andrzej Laskowski zwrócił uwagę na udział Mączyńskiego w odrodzeniu sztuki witrażowej w Galicji¹². Przeszklenia projektu Mączyńskiego przeznaczone do budynków świeckich wprowadziła do literatury przedmiotu Krystyna Pawłowska, dokonując atrybucji witraży w oknach klatki schodowej w gmachu Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie¹³. W ostatnim czasie udało się ustalić liczne dalsze prace Mączyńskiego w tym zakresie¹⁴.

Jego projekty witrażowe charakteryzuje oszczędna kreśka, skłonność do syntetyczności ujęcia, która – szczególnie w witrażach do wnętrz świeckich – zbliża się niekiedy do abs-

1. Franciszek Mączyński, *Projekt witrażu do klasztoru ss. Karmelitanek Bosych przy ul. Łobzowskiej w Krakowie*, 1904, pastel, Muzeum Okręgowe w Toruniu, nr inw. MT/Gr/5484, fot. B. Swobodzińska

1. Franciszek Mączyński, *The Stained Glass Design for the Convent of Discalced Carmelite Sisters at Łobzowska Street in Kraków*, 1904, pastel, The Regional Museum in Toruń, inv. no. MT/Gr/5484, photo by B. Swobodzińska

penchant for putting the objects he found interesting on paper resulted in two books.⁴

Franciszek Mączyński is best known as the creator of public buildings, churches, palaces, mansion blocks and villas, built in styles ranging from modernized historicism and Art Nouveau to functionalism. His interests were more wide-ranging than just architecture,⁵ as he also designed interiors and some of their details. Stained glass was the subject of his particular interest. However, surprisingly little research has been done on this area of his work. Only four stained glass projects designed by him for sacred buildings – apart from the unrealized design of the stained glass window for the Szafraniec chapel in the Wawel cathedral⁶ – are mentioned in the literature on the subject: Jerzy L. Kontkowski recounted the stained glass windows designed by Mączyński for the nave of the Jesuit Church at Kopernika Street in Kraków, described already in 1932 by Helena d'Abancourt de Franqueville,⁷ and he added the information on the stained glass for the convent of the Discalced

⁵ Poza architekturą studiował rzeźbę w krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych (1902–1904) pod kierunkiem Konstantego Laszczki.

⁶ *Konkurs na witraż do kaplicy Szafranców na Wawelu*, „Architekt” IV, 1903, z. 3, szp. 40; I. Huml, *Warsztaty Krakowskie*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1973, s. 179; Kontkowski 1994, jak przyp. 2, s. 254; Solewski 2005, jak przyp. 2, s. 143.

⁷ H. d'Abancourt de Franqueville, *Witraże w sztuce religijnej*, w: *O polskiej sztuce religijnej*, red. J. Langman, Katowice 1932, s. 135; Kontkowski 1994, jak przyp. 2, s. 89.

⁸ Kontkowski 1994, jak przyp. 2, s. 105, 255.

⁹ Ibidem, s. 56.

¹⁰ Solewski 1996, jak przyp. 2, s. 124; Solewski 2005, jak przyp. 2, s. 132.

¹¹ Solewski 2005, jak przyp. 2, s. 178.

¹² A. Laskowski, „...Ku estetycznej stronie zawodu”. *Rola architektów w odrodzeniu sztuki witrażowej Galicji na przełomie XIX i XX wieku*, „Rocznik Krakowski” 73, 2007, s. 126.

¹³ K. Pawłowska, *Witraże w kamienicach krakowskich z przełomu XIX i XX wieku*, Kraków 1994, s. 118, 201.

¹⁴ Por. przyp. 1 oraz D. Czapczyńska-Kleszczyńska, *Katalog witraży i innych przeszkleń ozdobnych w kamienicach i budynkach użyteczności publicznej w Krakowie*, t. 1–3, 2001–2003, mps, archiwum Miejskiego Konserwatora Zabytków w Krakowie; eadem, *Witraże w Krakowie. Dzieła i twórcy*, „Krakowska Teka Konserwatorska” 5, 2005, s. 91.

⁴ F. Mączyński, *Ze starego Krakowa. Ulice, bramy, sienie*, Kraków 1908; idem, *Po drodze. Ze szkicowników architektonicznych*, Kraków 1931.

⁵ Apart from architecture he studied sculpture at the Kraków's Fine Arts Academy (1902–1904) with Konstanty Laszczka.

⁶ *Konkurs na witraż do kaplicy Szafranców na Wawelu*, in: „Architekt” IV, 1903, issue 3, col.40; I. Huml, *Warsztaty Krakowskie*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1973, p. 179; Kontkowski 1994 (ft. 2), p. 254; Solewski 2005 (ft. 2), p. 143.

⁷ H. d'Abancourt de Franqueville, *Witraże w sztuce religijnej*, in: *O polskiej sztuce religijnej*, ed. J. Langman, Katowice 1932, p. 135; Kontkowski 1994 (ft. 2), p. 89.

Carmelite Sisters at Łobzowska Street in Kraków;⁸ this author mentions as well – without citing the source – heraldic stained glass for the castle chapel in Żywiec.⁹ Rafał Solewski, the author of a monograph on Mączyński, added to Kontkowski's list the stained glass at the Franciscan monastery,¹⁰ but he puts in doubt the authorship of the stained glass from Żywiec.¹¹ Recently Andrzej Laskowski has noticed Mączyński's participation in the revival of the stained glass in the Austrian Galicia.¹² Architectural glass designed by Mączyński for secular buildings was mentioned for the first time by Krystyna Pawłowska, who attributed to him the stained glass in the staircase windows in the building of the Chamber of Commerce and Industry in Kraków.¹³ Many other works by Mączyński in this field have been discovered lately.¹⁴

The characteristic features of his stained glass designs are spare brush strokes, an inclination for synthetic view which – particularly in his secular designs – sometimes borders on abstraction, and also fondness for combining geometrical compositions, made of colourless, semi-opaque glass framed in lead with small plaques made with the use of classical techniques. Most of Mączyński's stained glass projects were intended for the interiors of the new buildings designed by himself or in collaboration with other architects as well as for historic buildings on whose conservation he worked. Almost all of them were made by Krakowski Zakład Witrażów [The Kraków Stained Glass Workshop].¹⁵

2. Franciszek Mączyński, *Projekt witrażu do klasztoru ss. Karmelitanek Bosych przy ul. Łobzowskiej w Krakowie*, 1904, pastel, Muzeum Okręgowe w Toruniu, nr inw. MT/Gr/5483, fot. B. Swobodzińska
2. Franciszek Mączyński, *The Stained Glass Design for the Convent of Discalced Carmelite Sisters at Łobzowska Street in Kraków*, 1904, pastel, The Regional Museum in Toruń, inv. no. MT/Gr/5483, foto by B. Swobodzińska

trakcji, ponadto zamiłowanie do łączenia kompozycji geometrycznych, wykonanych z bezbarwnego, półprzeźrystego szkła osadzonego na ołowiu, z niewielkimi plaketami w technice witraża klasycznego. Większość witraży Mączyński stworzył do wnętrza nowo wznoszonych budowli, które projektował sam lub we współpracy z innymi architektami, oraz do obiektów zabytkowych, w których prowadził prace restauracyjne. Prawie wszystkie zrealizował Krakowski Zakład Witrażów¹⁵.

*

W lipcu 1905 roku karmelitanki bose, przybyłe do Krakowa z Poznania wiele lat wcześniej, przeniosły się z dotychczasowej, prowizorycznej siedziby do nowego klasztoru przy ul. Łobzowskiej, wzniesionego wraz z kościołem pw. Opieki św. Józefa według projektu Tadeusza Stryjeńskiego i Franciszka Mączyńskiego. W oknach kościoła umieszczono witraże przedstawiające *Pana Jezusa jako pacholę między S. Józefem i Najświętszą Maryją Panną, Objawienie Najświętszej Maryi S. Szymonowi Stockowi i S. Teresę w ekstazie*¹⁶. W klasztorze przynajmniej część

⁸ Kontkowski 1994 (ft. 2), pp. 105, 255.

⁹ Ibidem, p. 56.

¹⁰ Solewski 1996 (ft. 2), p. 124; Solewski 2005 (ft. 2), p. 132.

¹¹ Solewski 2005 (ft. 2), p. 178.

¹² A. Laskowski, „...Ku estetycznej stronie zawodu”. *Rola architektów w odrodzeniu sztuki witrażowej Galicji na przełomie XIX i XX wieku*, in: „Rocznik Krakowski” 73, 2007, p. 126.

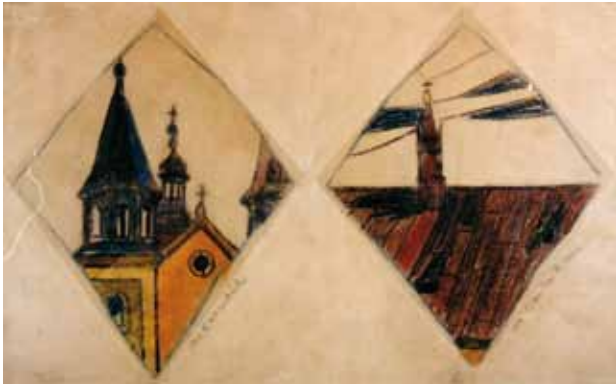
¹³ K. Pawłowska, *Witraże w kamienicach krakowskich z przełomu XIX i XX wieku*, Kraków 1994, pp. 118, 201.

¹⁴ Cf.: footnote 1 and D. Czapczyńska-Kleszczyńska, *Katalog witraży i innych przeszkleń ozdobnych w kamienicach i budynkach użyteczności publicznej w Krakowie*, vol. 1–3, 2001–2003, MS, the archive of the City Office for Conservation of Historic Buildings; eadem, *Witraże w Krakowie. Dzieła i twórcy*, in: „Krakowska Teka Konserwatorska” 5, 2005, p. 91.

¹⁵ A workshop founded in 1902 by Władysław Ekielski and Antoni Tuch, owned by Stanisław Gabriel Żeleński from 1906, from 1914 run by Iza Żeleńska. For the history of the workshop see: A. Laskowski, *Działalność Krakowskiego Zakładu Witrażów Władysława Ekielskiego i Antoniego Tucha*, in: *Dziedzictwo polskiej sztuki witrażowej*, eds. K. Pawłowska and J. Budyn-Kamykowska, Kraków 2000, pp. 132–149; D. Czapczyńska, *Krakowski Zakład Witrażów, Oszkleń Artystycznych i Mozaiki Szklanej S.G. Żeleński. Uwagi na marginesie prac nad monografią*, in: *Dziedzictwo...*, pp. 150–161; D. Czapczyńska-Kleszczyńska 2005 (ft. 14), pp. 48–58.

¹⁵ Zakład założony w roku 1902 przez Władysława Ekielskiego i Antoniego Tucha, od roku 1906 należący do Stanisława Gabriela Żeleńskiego, od roku 1914 prowadzony przez Izę Żeleńską. Dzieje zakładu patrz: A. Laskowski, *Działalność Krakowskiego Zakładu Witrażów Władysława Ekielskiego i Antoniego Tucha*, w: *Dziedzictwo polskiej sztuki witrażowej*, red. K. Pawłowska i J. Budyn-Kamykowska, Kraków 2000, s. 132–149; D. Czapczyńska, *Krakowski Zakład Witrażów, Oszkleń Artystycznych i Mozaiki Szklanej S.G. Żeleński. Uwagi na marginesie prac nad monografią*, w: *Dziedzictwo...*, s. 150–161; D. Czapczyńska-Kleszczyńska 2005, jak przyp. 14, s. 48–58.

¹⁶ *Kopia listów Krakowskiego Zakładu Witrażów*, obejmujący okres od lutego do listopada 1904 roku, k. 700, archiwum Krakowskiego Zakładu Witrażów S.G. Żeleński (dalej jako: S.G. Żeleński), kwerenda przeprowadzona w 1999 roku, przed nadaniem sygnatur.

3. Franciszek Mączyński, *Projekt witrażu do klasztoru ss. Karmelitanek Bosych przy ul. Łobzowskiej w Krakowie*, 1904, pastel, Muzeum Okręgowe w Toruniu, nr inw. MT/Gr/5485, fot. B. Swobodzińska

3. Franciszek Mączyński, *The Stained Glass Design for the Convent of Discalced Carmelite Sisters at Łobzowska Street in Kraków*, 1904, pastel, The Regional Museum in Toruń, inv. no. MT/Gr/5485, foto by B. Swobodzińska

okien wypełniono oszkleniem ze szkła bezbarwnego tzw. katedralnego o prostym, geometrycznym rysunku wykreślonym ołowianymi spojeniami. Niektóre wzbogacono barwnymi plaketami witrażowymi. Jak informowała wówczas prasa, w korytarzach krużganków na pierwszym piętrze „monotonię światła białego przerywają [...] maleńkie witrażyki, przedstawiające wszystkie wieże i sygnaturki kościołów krakowskich”¹⁷. Mączyński pisał o tych przeszkleniach w liście do Olgi Boznańskiej: „kończy się praca w klasztorze – staram się uczynić go, o ile mogę, wesołym w wewnętrznym podwórku”¹⁸. Trzydzieści projektów zatytułowanych *znaki witrażowe z wieży krakowskiej I–XIII* zaprezentował w 1910 roku na wystawie Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie¹⁹. Tyleż okien oświetla trzy ramiona krużganków pierwszego piętra²⁰. Są to okna dwudzielne, do każdego z nich Mączyński musiał przewidzieć dwie plakiety, czyli „sportretował” zwieńczenia – hełmy wież, kopuły, sygnaturki – aż dwudziestu sześciu krakowskich zabytków. Wydaje się, że z witrażkami klasztoru Karmelitanek należy wiązać trzy szkice projektowe, wykonane pastelem, przedstawiające parami: hełm wieży kościoła św. Anny i wieżę kościoła św. Andrzeja [il. 1]; wieżę kościoła św. Floriana i kopułę kościoła św. św. Piotra i Pawła²¹ [il. 2]; sygnaturki kościoła Karmelitanek

¹⁷ *Nowy kościół i klasztor w Krakowie*, „Przegląd Techniczny” 44, 1906, nr 32, s. 380.

¹⁸ Cyt. za: Solewski 2005, jak przyp. 2, s. 10, przyp. 10.

¹⁹ „Nieustająca Wystawa Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie”, październik–listopad 1910, poz. 118–130; por.: Kontkowski 1994, jak przyp. 2, s. 105.

²⁰ W czwartym, północnym ramieniu od strony wirydarza znajdują się cele zakonne.

²¹ Witraż z kopułą kościoła św. św. Piotra i Pawła, zrealizowany według projektu Mączyńskiego znajdującego się obecnie

In July 1905, the Discalced Carmelite Sisters, who had arrived in Kraków from Poznań many years earlier, moved from their former temporary residence to the new convent at Łobzowska Street, built together with the Church of St Joseph’s Protection and designed by Tadeusz Stryjeński and Franciszek Mączyński. In the windows of the church were placed stained glass panels portraying *Our Lord Jesus as an Infant Between St Joseph and the Virgin Mary*, *The Revelation of Virgin Mary to St Simon Stock* and *St Theresa in Ecstasy*.¹⁶ In the convent at least some of the windows were filled with colourless glass, otherwise known as cathedral glass, with simple geometrical patterns formed by lead dividers. Some of them were decorated by coloured stained glass panels. As the contemporary press informed, in the cloister corridors on the first floor “the monotonous white light is broken [...] by tiny stained glass panels portraying all the towers and turrets of the Kraków churches”.¹⁷ Mączyński wrote about this glass in a letter to Olga Boznańska: “my work in the convent is almost over – I am trying, as far as I am able, to make the inner courtyard look cheerful”.¹⁸ He presented thirteen projects titled *The Stained Glass Signs from the Kraków Tower I–XIII* in 1910 at the exhibition of the Society of the Friends of Fine Arts [Towarzystwo Przyjaciół Sztuk Pięknych] in Kraków.¹⁹ Also thirteen windows illuminate the three branches of the cloisters on the first floor.²⁰ They are two-part windows, and for each of them Mączyński had to design two panels, which means he portrayed the tops – spires, domes, bell turrets – of as many as twenty-six of historical Kraków buildings. It seems that the stained glass from the Carmelite convent could be associated with three design sketches, made in pastel, depicting in pairs: the spire of St Anne’s and the spire of St Andrew’s [fig. 1]; the towers of St Florian’s and the dome of St Peter and Paul’s²¹ [fig. 2]; the bell turrets

¹⁶ *Kopia listów Krakowskiego Zakładu Witrażów*, including the period from February to November, 1904, c. 700, the archive of the Kraków Stained Glass Workshop S.G. Żeleński (further referred to as: S.G. Żeleński), the query was made in 1999, before assigning the catalogue numbers.

¹⁷ *Nowy kościół i klasztor w Krakowie*, in: “Przegląd Techniczny” 44, 1906, no. 32, p. 380.

¹⁸ Quot. after: Solewski 2005 (ft. 2), p. 10, ft. 10.

¹⁹ “Nieustająca Wystawa Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie”, October – November 1910, points 118–130; cf.: Kontkowski 1994 (ft. 2), p. 105.

²⁰ In the fourth, northern branch on the side of the cloister garth there are monks’ cells.

²¹ A small stained glass portraying the dome of the Church of Saint Peter and Paul, based on Mączyński’s design which is currently in the holdings of the Regional Museum in Toruń (inv. no. MT/Gr./ 5483) belongs to the heirs of

4. Franciszek Mączyński, *Projekt witrażu do klasztoru ss. Karmelitanek Bosych przy ul. Łobzowskiej w Krakowie*, 1904, pastel, Muzeum Okręgowe w Toruniu, nr inw. MT/Gr/5478, fot. B. Swobodzińska

4. Franciszek Mączyński, *The Stained Glass Design for the Convent of Discalced Carmelite Sisters at Łobzowska Street in Kraków*, 1904, pastel, The Regional Museum in Toruń, inv. no. MT/Gr/5478, foto by B. Swobodzińska

of the Calced Carmelites and the Dominicans [il. 3]. Another sketch showing four individual panels was probably created with this commission in mind as well [fig. 4]. The description on the project indicates that the stained glass was intended for two windows: *Window I*: two spires of St Mary's, *Window II*: the spires of the town-hall tower and the Corpus Christi Church. In all the projects listed above the stained glass panels are rhomboid. The slats framing the depictions could have contained the names of the historic buildings, as the notes on the sketches seem to indicate; also a small stained glass panel marked in this way [fig. 5] depicting the bell turret of the Carmelite Church in Piasek can be currently found in this monastery.²² In all probability, one should read Mączyński's notes in his notebook of 1904 in this context; they are connected with the sketches of the top of St Florian's Gate, the Cloth Hall's attic, the roofs of the Wawel Castle, the top of the Skalka Church and the façade of the Piarist church,²³ as well the drawings published

Trzewickowych i Dominikanów [il. 3]. Z myślą o tym zleceniu powstał też zapewne szkic ukazujący cztery pojedyncze plakiety [il. 4]. Opis widniejący na projekcie wskazuje, że witraże były przeznaczone do dwóch okien: *I okno*: hełmy dwóch wież Mariackich, *II okno*: hełmy wieży ratuszowej oraz wieży kościoła Bożego Ciała. We wszystkich wymienionych projektach plakiety witrażowe mają kształt rombu. Na listwach-ramkach wokół przedstawień mogły znajdować się podpisy zabytkowych budowli, na co zdają się wskazywać adnotacje widniejące na szkicach oraz fakt, że tak „opisany” witrażyk [il. 5] z sygnaturką kościoła Karmelitów na Piasku znajduje się obecnie w tymże klasztorze²². Zapewne w kontekście prac dla karmelitanek odczytywać należy adnotacje Mączyńskiego w notatniku z roku 1904 dotyczące szkiców zwieńczenia Bramy Floriańskiej, attyki Sukiennic, dachów wawelskich, zwieńczenia kościoła na Skałce i fasady kościoła Pijarów²³, jak również rysunki zamieszczone przez artystę w albumie *Ze starego Krakowa* wydanym w roku 1908²⁴.

Do ołowiowych oszkleń okien klasztoru Karmelitanek oprócz motywów architektonicznych wprowadził

Stanisław Wyspiański and is considered to be his work; cf.: *Kraków miastem snów i widziadeł*, the concept and selection by M. Rydlowa, Kraków 1995, p. 61: a photo of the stained glass signed: *The Dome of the Church of Saint Peter and Paul Seen From the Artist's Studio* (Wyspiański's) at *Poselska Street* and a quotation from a letter from Wyspiański to Lucjan Rydel in which the dome of this church is mentioned.

²² Its origins are unknown – the stained glass has been recently left at the convent's gate.

²³ Cf.: *Kalendarium według notatników [Timeline according to the notebooks]* (by Mączyński), ed. I. Trybowski, MS in the Society of the Friends of Fine Arts (no cat. no.): the information about the note in the notebook no. XII, dated 3 February 1904. One of Mączyński's drawings showing the Piarist church in a characteristic rhomboid frame (private collection). The drawing of the Wawel cathedral towers from 1904 was published by Mączyński in: *Po drodze* (ft. 4), tabl. 24.

w Muzeum Okręgowym w Toruniu (nr inw. MT/Gr./ 5483) należy do spadkobierców Stanisława Wyspiańskiego i jest uznawany za jego dzieło; por.: *Kraków miastem snów i widziadeł*, pomysł i wybór M. Rydlowa, Kraków 1995, s. 61: fotografia witrażyka opatrzona podpisem: *Kopuła kościoła ss. Piotra i Pawła widziana z pracowni artysty* (Wyspiańskiego) *przy ul. Poselskiej* oraz cytatem z listu Wyspiańskiego do Lucjana Rydla, w którym jest mowa o kopule tegoż kościoła.

²² Jego pochodzenie nie jest znane – witrażyk został niedawno „podrzucony” na furkę klasztorną.

²³ Por.: *Kalendarium według notatników* (Mączyńskiego), oprac. I. Trybowski, rkps, Towarzystwo Przyjaciół Sztuk Pięknych (bez sygn.): informacja o zapisie w notatniku nr XII, pod datą 3 lutego 1904. Jeden z rysunków Mączyńskiego przedstawiających kościół Pijarów ujęty w charakterystyczną, rombową ramkę (własność prywatna). Rysunek wieży katedry na Wawelu z 1904 roku opublikował Mączyński w: *Po drodze*, jak przyp. 4, tabl. 24.

²⁴ Mączyński 1908, jak przyp. 4, passim.

5. Franciszek Mączyński, *Witraż z hełmem wieży i sygnaturką kościoła Karmelitów Trzewickowych na Piasku w Krakowie*, lata trzydzieste XX w. (?), wyk. Krakowski Zakład Witrażów S.G. Żeleński, pierwotne miejsce przeznaczenia nieznane, obecnie w bibliotece klasztoru Karmelitów Trzewickowych na Piasku, fot. D. Czapczyńska-Kleszczyńska

5. Franciszek Mączyński, *The Stained Glass Panel with the Spire of the Tower and the Bell Turret of the Calced Carmelite Church at Piasek in Kraków*, the 1930s (?), made by Krakowski Zakład Witrażów [The Kraków Stained Glass Workshop] S.G. Żeleński, the original destination unknown, currently in the library of the Calced Carmelite Monastery at Piasek, photo by D. Czapczyńska-Kleszczyńska

Mączyński – bo według mnie także on był ich projektantem – inicjały Tadeusza Stryjeńskiego, upamiętniając jego udział w budowie założenia [il. 6]²⁵. Witraż ten jest jedynym oryginalnym zachowanym w klasztorze²⁶. Pozostałe uległy zniszczeniu we wrześniu 1939 roku²⁷. Można przypuszczać, że witrażowych plaket z monogramami osób zaangażowanych w prace budowlane i dekoratorskie w klasztorze i kościele było więcej. Nie jest wykluczone, że z tymi domniemanymi witrażami związane są szkice znajdujące się w Muzeum Okręgowym w Toruniu²⁸. Autorstwo Mączyńskiego jest także prawdopodobne w odniesieniu do niewielkich sześciobocz-

by the artist in the album *Ze starego Krakowa* [From the Old Kraków] in 1908.²⁴

Mączyński added to the lead-glass windows in the Carmelite Sisters convent (as in my opinion they were designed by him as well) the initials of Tadeusz Stryjeński commemorating his participation in the construction of the whole complex [fig. 6].²⁵ This stained glass window is the only original extant in the convent.²⁶ The other were destroyed in September 1939.²⁷ One could surmise that there used to be more of the stained glass panels with the monograms of people involved in the building and decorating of the convent and the church. It is possible that the sketches, now in the holdings of the Regional Museum in Toruń, are connected with these conjectured stained glass windows.²⁸ Mączyński is also a possible author of small hexagonal stained glass panels mounted in the lead-glass windows in the oratory, depicting probably religious symbols.²⁹ Possibly the designs with the emblems of Christ's Passion, drawn in pastel, now in the holdings of the Regional Museum in Toruń, may be associated with them [fig. 7]. For the sake of accuracy it should be added that the convent's archive contains an old document inventory titled *The prioress' drawer* listing a mysterious *stained glass plan*, under number XXX. If it were found, it would certainly contribute to the verification of the attributions listed here.

In the period between the World Wars, mostly in the 1930s, Mączyński drew on many occasions from the repository of Kraków towers designs for the Carmelite nuns, adorning with them the windows of the residential houses in Kraków he projected. The small stained glass panels with the towers of St Florian's Church and the dome of St Peter and Paul's Church [fig. 8] were used by him as a decoration of a glazed two-storey projecting staircase in a villa in Kraków.³⁰ "The inserts with the towers of Kraków churches", also

²⁴ Mączyński 1908 (ft. 4), passim.

²⁵ Clearly inspired by Stryjeński's monogram designed by Stanisław Wyspiański for the stained glass windows called *A Debt of Gratitude* at St Mary's Church in Kraków (1891).

²⁶ Bęczkowska 2004 (ft. 2), p. 86.

²⁷ *Kronika klasztoru*, vol. VI, 1938–1961, The Archive of the Discalced Carmelite Sisters in Kraków (no cat. no.); *Ankieta strat dóbr kultury*, The State Archive in Kraków, cat. no. ZMKr 287.

²⁸ The Regional Museum in Toruń, inv. no. MT/GR/5479.

²⁹ A photograph of the interior of the oratory at the Carmelite Sisters Church in Kraków, photo by T. Jabłoński, 1905, The Archive of the Carmelite Sisters in Kraków (no cat. no.)

³⁰ Czapczyńska-Kleszczyńska 2001–2003 (ft. 14), card: 25 Focha Street.

²⁵ Wyraźnie czytelna inspiracja monogramem Stryjeńskiego autorstwa Stanisława Wyspiańskiego, przeznaczonym do witraża zwanego *Długiem wdzięczności* w kościele Mariackim w Krakowie (1891).

²⁶ Bęczkowska 2004, jak przyp. 2, s. 86.

²⁷ *Kronika klasztoru*, t. VI, 1938–1961, Archiwum ss. Karmelitanek Bosych w Krakowie (bez sygn.); *Ankieta strat dóbr kultury*, Archiwum Państwowe w Krakowie, sygn. ZMKr 287.

²⁸ Muzeum Okręgowy w Toruniu, nr inw. MT/GR/5479.

6. Franciszek Mączyński (?), *Witraż z inicjałami i herbem Tadeusza Stryjeńskiego*, 1904, wyk. Krakowski Zakład Witrażów Władysława Ekielskiego i Antoniego Tucha, klasztor ss. Karmelitanek Bosych przy ul. Łobzowskiej w Krakowie, fot. D. Czapczyńska-Kleszczyńska

6. Franciszek Mączyński (?), *The Stained Glass Composition with the Initials and Coat of Arms of Tadeusz Stryjeński*, 1904, made by Władysław Ekielski and Antoni Tuch, Kraków Stained Glass Workshop, the convent of Discalced Carmelite Sisters at Łobzowska Street in Kraków, photo by D. Czapczyńska-Kleszczyńska

framed with lead glass, decorated one of the mansion blocks at Kazimierza Wielkiego Street and the restaurant room of the brewery “Żywiec” at Rynek Główny.³¹ A stained glass plaque “with a Kraków church tower, des. F. Mączyński” was the award in the competition by “Ilustrowany Kurier Codzienny” dedicated to the work of the Kraków Stained Glass Workshop S.G. Żeleński.³² The best-known architectural monuments “painted precisely [...] with landscapes, or fragments of the towers of Polish cities” were to be depicted on glass medals advertising the Kraków Stained Glass Workshop S.G. Żeleński during the Universal National Exhibition in Poznań celebrating the

³¹ Ibidem, card: the mansion house at 19 Rynek Główny; *Kamienica w Ryneku Gł. 19. Ekspertyza konserwatorska*, by H. Rojkowska, M. Filipowicz, MS, The City Project Office, Kraków 1984 (only the maker of the stained glass noted).

³² A clipping from “Ilustrowany Kurier Codzienny” only with the year date, private collection. The award was granted to Ewa Szucka from Zakopane.

nych witrażyków wprawionych w ołowiowe oszklenie okien oratorium, przedstawiających – zapewne – symbole religijne²⁹. Może do nich odnoszą się projekty z emblematami Męki Pańskiej, malowane pastelem, znajdujące się obecnie w Muzeum Okręgowym w Toruniu [il. 7]. Gwoli dokładności należy też wspomnieć, że w archiwum klasztornym w starym spisie dokumentów zatytułowanym *W szufladzie przeoryszy* wymieniono tajemniczy *plan witraży*, opatrzony numerem porządkowym XXX. Jego odnalezienie przyczyniłoby się z pewnością do weryfikacji podanych tu atrybucji.

W latach międzywojennych, głównie trzydziestych, Mączyński wielokrotnie sięgał do repertuaru wież krakowskich zaprojektowanych dla karmelitanek, ubarwiając nimi okna projektowanych przez siebie budynków mieszkalnych w Krakowie. Witrażyki z wieżami kościoła św. Floriana oraz kopułą kościoła św. św. Piotra i Pawła [il. 8] wykorzystał jako dekorację dwupiętrowego, przeszklonego ryzalitu klatki schodowej w jednej z krakowskich willi³⁰. „Wkładki z wieżyczkami kościołów krakowskich”, także wprawione w oszklenie ołwiowe, ozdobiły jedną z kamienic przy ul. Kazimierza Wielkiego i salę restauracji browaru „Żywiec” w Ryneku Głównym³¹. Witrażowa wywieszka „z wieżyczką kościoła w Krakowie, proj. F. Mączyński” była nagrodą w konkursie „Ilustrowanego Kuriera Codziennego” dotyczącym Krakowskiego Zakładu Witrażów S.G. Żeleński³². Najbardziej znane zabytki architektury „precyzyjnie malowane [...] z widoczkami, czyli fragmentami wieżyczek polskich miast” miały być ukazane na szklanych medalach reklamujących Krakowski Zakład Witrażów S.G. Żeleński w czasie Powszechnej Wystawy Krajowej w Poznaniu zorganizowanej w dziesięciolecie Odrodzenia Polski³³. Być może z nimi związany jest szkic przedstawiający kościół św. Aleksandra, plac Zamkowy i Ogród Saski w Warszawie oraz kościół św. św. Piotra i Pawła w Krakowie [il. 9]³⁴. Podobny pomysł odnajdujemy w kamienicy przy ul. Batorego w Krakowie, zaprojektowanej w roku 1929 dla spółki „Caro” we współpracy

²⁹ Fotografia wnętrza oratorium kościoła Karmelitanek w Krakowie, fot. T. Jabłoński, 1905, Archiwum SS. Karmelitanek w Krakowie (bez sygn.).

³⁰ Czapczyńska-Kleszczyńska 2001–2003, jak przyp. 14, karta: ul. Focha 25.

³¹ Ibidem, karta: kamienica Rynek Gł. 19; *Kamienica w Ryneku Gł. 19. Ekspertyza konserwatorska*, oprac. H. Rojkowska, M. Filipowicz, mps, Miejskie Biuro Projektów, Kraków 1984 (określony tylko wykonawca witraży).

³² Wycinek z „Ilustrowanego Kuriera Codziennego” opatrzony tylko datą roczną, własność prywatna. Nagrodę otrzymała Ewa Szucka z Zakopanego.

³³ List I. Żeleńskiej do syna Adama, niedatowany (koniec 1928 roku?), własność prywatna.

³⁴ Widnieją na nich podpisy informujące o przedstawionym obiekcie oraz nazwa „Krakowski Zakład Witrażów S.G. Żeleński” lub „Krakowski Zakład Witraży i Mozaiki”. Na jednym ze szkiców (ukazującym kościół św. Aleksandra) widnieje również informacja „R.P. 1928”.

7. Franciszek Mączyński, *Projekt witraży z symbolami religijnymi do oratorium ss. Karmelitanek Bosych przy ul. Łobzowskiej w Krakowie* (?), 1904 (?), pastel, Muzeum Okręgowe w Toruniu, nr inw. MT/Gr/5477, fot. K. Deczyński
 7. Franciszek Mączyński, *The Stained Glass Design for the Oratory of Discalced Carmelite Sisters at Łobzowska Street in Kraków* (?), 1904 (?), pastel, The Regional Museum in Toruń, inv. no. MT/Gr/5477, photo by K. Deczyński

z Tadeuszem Stryjeńskim³⁵. Wieloboczne witrażowe plakiety z przedstawieniami zabytkowych budowli charakterystycznych dla krajobrazu przedwojennej Polski zaprojektował zapewne sam Mączyński. Tym swoistym „albumem zabytków” oddzielił przestrzeń klatki schodowej od ciemnego, wąskiego podwórka, tzw. studni [il. 10].

Witrażowe miniatury architektoniczne Mączyńskiego można traktować jako ilustrację jego własnych obserwacji: „na ostatnim planie ulicy znajduje się zawsze [...] zamknięcie fantastyczną linią czy to bokiem kościoła, czy dachami z sygnaturką na wierzchu [podkreślenie – D. Cz.-K.], czy też uciekającą skośną linią domów ulicy poprzecznej”³⁶. Wśród jego licznych rysunków znajdują się perspektywy, między innymi, ulicy św. Tomasza – ku kościołowi św. Jana, Szpitalnej z bryłą kościoła św. Barbary i ledwo widocznym zwieńczeniem fasady Dominikanów, św. Marka z kościołem Reformatorów oraz ulicy Poselskiej z kopułą św. św. Piotra i Pawła w tle³⁷.

tenth anniversary of Poland’s rebirth.³³ Perhaps the sketch portraying St Alexander’s Church, the Castle Square and the Saski Garden in Warsaw as well as the St Peter and Paul’s Church in Kraków is connected with them [fig. 9].³⁴ A similar idea is used in the mansion house at Batorego Street in Kraków, designed for Caro company in collaboration with Tadeusz Stryjeński in 1929.³⁵ The polygonal stained glass plaques with the pictures of historic buildings characteristic for the landscape of pre-WWII Poland were designed probably by Mączyński himself. This particular “catalogue of historic buildings” separated the staircase from the dark, narrow courtyard [fig. 10].

³³ A letter by I. Żeleńska to her son Adam, undated (late 1928?), private collection.

³⁴ The captions contain information on the depicted object and the name “Krakowski Zakład Witrażów S.G. Żeleński” or “Krakowski Zakład Witraży i Mozaiki”. On one of the sketches (depicting St Alexander’s Church) there is also a note “R.P. 1928”.

³⁵ Czapczyńska-Kleszczyńska 2001–2003 (ft. 14), card: 17 tefana Batorego Street.

³⁵ Czapczyńska-Kleszczyńska 2001–2003, jak przyp. 14, karta: ul. Stefana Batorego 17.

³⁶ Mączyński 1908, jak przyp. 4, tabl. 6.

³⁷ Ibidem, tabl. 18, 20, 29, 70.

The architectural stained glass miniatures of Mączyński can be treated as the illustration of his own observations: “the background of the street is always [...] closed with a fantastic line, be it a church wall, or roofs with the bell turret on top [emphasis mine – D. Cz.-K.], or the vanishing oblique line of the houses on the crossing street”.³⁶ His numerous drawings include, among others, the perspectives of Św. Tomasza Street – the view toward St John’s Church, Szpitalna Street with view of St Barbara’s Church and the hardly visible top of the Dominican Church, St Mark’s Church with the Reformed Franciscans monastery and Poselska Street with the dome of St Peter and Paul’s in the background.³⁷

Some architectural motifs were for him of particular interest. He depicted them from various angles, as for instance the dome of St Anne’s Collegiate Church.³⁸ He devoted many studies and several stained glass designs to St Mary’s Church and its soaring towers.³⁹ Fascinated with the beauty of this parish church he wrote: “Kraków [...] St Mary’s tower [...] the pale-green and yellow wall illuminated through the smoke with the rays of the setting sun and darkening as the sun was going down. A wonderful, unique moment”.⁴⁰ Towards the end of his life he drew St Mary’s Church from the window of the Vicarage.⁴¹ The last drawing by this artist showing St Mary’s towers is the illustration decorating a New Year greeting card of 27 December 1946.⁴²

Mączyński’s drawings and designs show a clear interest in recording the tops of the buildings, both

8. Franciszek Mączyński, *Witraż z kopułą kościoła św. św. Piotra i Pawła w Krakowie*, 1936, wyk. Krakowski Zakład Witrażów S.G. Żeleński, willa d. Rosnerów, ul. Focha w Krakowie, fot. D. Czapczyńska-Kleszczyńska

8. Franciszek Mączyński, *The Stained Glass with the Dome of St Peter and Paul Church in Kraków*, 1936, made by Krakowski Zakład Witrażów [The Kraków Stained Glass Workshop] S.G. Żeleński, the Rosner villa, Focha Street in Kraków, photo by D. Czapczyńska-Kleszczyńska

Niektóre motywy architektoniczne interesowały go szczególnie. Przedstawiał je w różnych ujęciach, jak na przykład kopułę kolegiaty św. Anny³⁸. Wiele studiów i kilka projektów witraży poświęcił kościołowi Mariackiemu i jego strzelistym wieżom³⁹. Zafascynowany pięknem krakowskiej fary pisał: „Kraków [...] wieża Mariacka [...] mur jasnozielono-żółty poprzez dym naświetlony zachodzącym słońcem ciemniejący równocześnie z zachodem. Przepyszna, jedyna chwila”⁴⁰. Pod koniec życia rysował kościół Mariacki widziany z okna Wikarówki⁴¹. Ostatnim znanym mi rysunkiem artysty ukazującym wie-

³⁶ Mączyński 1908 (ft. 4), tabl. 6.

³⁷ Ibidem, tabl. 18, 20, 29, 70.

³⁸ The stained glass in the outlet store of Adam Piasecki’s chocolate factory in the house at 33 Rynek Główny from 1932, the drawing in: *Ze starego Krakowa* (ft. 4), tabl. 54, watercolour from 1933, the deposit of Prof. Jacek Mączyński in the Society of Friends of Fine Arts, cf.: footnote 3.

³⁹ The drawings (in pencil, crayon, watercolour and ink) from the period 1904–1945, the deposit of Prof. Jacek Mączyński in the Society of Friends of Fine Arts, cf.: footnote 3; the drawing in the album *Ze starego Krakowa* (ft. 4), tabl. 66; a design sketch for a stained glass panel, private collection; an undated project, the Regional Museum In Toruń, inv. no. MT/GR/5457; the stained glass from c.1929 in the mansion house at 17 Batorego Street and from c. 1932 in A. Piasecki outlet store at 33 Rynek Główny in Kraków.

⁴⁰ Mączyński 1931 (ft. 4), p. 24.

⁴¹ Z. Sroczyński, *Żeleńscy*, Warszawa 1997, p. 138. In December 1939 the ailing Mączyński moved into the parish meeting room.

⁴² The greetings were sent to his friends Waleria and Karol Sroczyński (Waleria was the daughter of Iza and Stanisław Gabriel Żeleński), the card can be reproduced here thanks to the kind permission of late Mr. Zbigniew Sroczyński.

³⁸ Witraż w sklepie firmowym fabryki czekolady Adama Piaseckiego w kamienicy w Rynek Głównym 33 z roku 1932; rysunek w: *Ze starego Krakowa*, jak przyp. 4, tabl. 54, akwarela z 1933 roku, depozyt prof. Jacka Mączyńskiego w TPSP, por. przyp. 3.

³⁹ Rysunki (ołówkiem, kredką, akwarelą i tuszem) z lat 1904–1945, depozyt prof. Jacka Mączyńskiego w TPSP, por. przyp. 3; rysunek w albumie *Ze starego Krakowa*, jak przyp. 4, tabl. 66; szkic projektowy witrażu, wł. prywatna; niedatowany projekt, Muzeum Okręgowe w Toruniu, nr inw. MT/GR/5457; witraże z ok. 1929 roku w kamienicy przy ul. Batorego 17 i z ok. 1932 w sklepie firmowym A. Piaseckiego w Rynek Głównym 33 w Krakowie.

⁴⁰ Mączyński 1931, jak przyp. 4, s. 24.

⁴¹ Z. Sroczyński, *Żeleńscy*, Warszawa 1997, s. 138. W grudniu 1939 roku schorowany Mączyński zamieszkał w parafialnej sali zebrań.

że mariackie jest ilustracja zdobiąca kartę z życzeniami noworocznymi z 27 grudnia 1946 roku⁴².

W rysunkach i projektach Mączyńskiego widać wyraźne upodobanie do rejestrowania formy zwieńczeń budowli i tych krakowskich, i tych podziwianych w czasie licznych podróży⁴³.

*

Wydaje się, że Franciszek Mączyński sam zaprojektował wszystkie witraże do okien kopułowej kaplicy zamkowej w Żywcu. Budowla, wzniesiona według planów opracowanych wspólnie z Tadeuszem Stryjeńskim w roku 1905 [il. 11], została zburzona w czasie okupacji niemieckiej. We współczesnym omówieniu prasowym czytamy m.in.: „Okna nad stallą barwne. Widzimy w nich herby papieży, właściciela oraz kardynała ks. Puzyny. [...] W przejściu do zakrystii witraż przedstawia widok obecnego kościoła w Żywcu z charakterystyczną wieżą. pozostałe okna oszklone są w ołowiu szkłem tzw. średniowiecznym”⁴⁴. Witraże z herbami zaprojektował Franciszek Mączyński. Trzy herby – kartony witrażowe do kaplicy zamkowej w Żywcu prezentował na wystawie Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie jesienią 1910 roku⁴⁵. W świetle przedstawionych wcześniej prac z motywem architektonicznym możliwe jest przypisanie Mączyńskiemu także witraża z widokiem żywieckiej fary, z którym związany jest prawdopodobnie projekt znajdujący się obecnie w Muzeum Okręgowym w Toruniu [il. 12]. Po latach Mączyński powrócił do Żywca jako architekt, projektując w latach 1928–1929 kaplicę Habsburgów przy farze. Arcyksiążę Karol Stefan zażyczył sobie wówczas, by w oknie nad ołtarzem umieścić witraż herbowy wykonany „w porozumieniu z WP. arch. Mączyńskim”. Artysta był też prawdopodobnie projektantem witraża „z widoczkiem browaru”, przeznaczonego do biura browaru arcyksiążęcego w Żywcu⁴⁶.

Jeden z ciekawszych witraży Mączyńskiego o tematyce architektonicznej powstał w roku 1931⁴⁷. Wypełnia on

⁴² Życzenia skierował do zaprzyjaźnionej rodziny Walerii i Karola Sroczyńskich (Waleria była córką Izy i Stanisława Gabriela Żeleńskich), reprodukcję kartki zawdzięczam śp. p. Zbigniewowi Sroczyńskiemu.

⁴³ Mączyński 1931, jak przyp. 4, tabl. 2 (wieże Starego Ratusza i kościoła św. Katarzyny w Gdańsku, rysowane w roku 1900), tabl. 13 (kościół Inwalidów w Paryżu, rysowany w roku 1900); tabl. 43 (kopuła katedry we Florencji, rysowana w roku 1927).

⁴⁴ *Kaplica zamkowa w Żywcu*, „Przegląd Techniczny” 44, 1906, nr 32, s. 380–381.

⁴⁵ Nieustająca Wystawa Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie”, październik–listopad 1910, poz. 109–111.

⁴⁶ Teczki *Żywiec kościół i Zarząd Dóbr Żywieckich*, archiwum zakładu S.G. Żeleński (kwerenda przeprowadzona w 1999 roku, przed nadaniem sygnatur). Warto odnotować, iż Dyrekcją Zarządu Dóbr Żywieckich kierował brat Franciszka, inż. Mieczysław Mączyński, pełniący w tym czasie także funkcję prezesa Babiogórskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego.

⁴⁷ Archiwum parafii pw. św. Jana Chrzciciela w Komorowicach,

9. Franciszek Mączyński, *Projekt medalionów z widokami za- bytków*, 1928, rysunek tuszem na kalce, Muzeum Okręgowie w Toruniu, nr inw. MT/Gr/5454, fot. B. Swobodzińska

9. Franciszek Mączyński, *The Design of Medallions with the View of Architectural Monuments*, 1928, an ink drawing on tracing paper, The Regional Museum in Toruń, inv. no. MT/Gr/5454, photo by B. Swobodzińska

the Kraków ones and those he admired during his numerous travels.⁴³

*

It seems that Franciszek Mączyński himself designed all the stained glass for the windows of the domed castle chapel in Żywiec. The building based on the plans drawn together with Tadeusz Stryjeński in 1905 [fig. 11] was demolished under the German occupation. In a contemporary press article we can read, among others: “The windows over the stalls are coloured. Inside them we can the coats of arms of the Popes, the owner and the Cardinal Puzyna. [...] The window in the passage leading to the sacristy depicts the view of the present church in Żywiec with its characteristic tower. The remaining windows are framed with lead and glazed with the so-called medieval glass”⁴⁴. The windows with the coats of arms were designed by Franciszek Mączyński. Three *Coats of Arms – The stained glass Cartoon for the Castle Chapel in Żywiec* were presented by him at the exhibition of the Society of the Friends of Fine Arts in Kraków in the autumn of 1910.⁴⁵ In view of his designs with architectural

⁴³ Mączyński 1931 (ft. 4), tabl. 2 (the towers of the Old Town Hall and St Catherine’s Church, drawn in 1900), tabl. 13 (Les Invalides in Paris, drawn in 1900); tabl. 43 (The dome of the Florence cathedral, drawn in 1927).

⁴⁴ *Kaplica zamkowa w Żywcu*, in: “Przegląd Techniczny” 44, 1906, no. 32, pp. 380–381.

⁴⁵ “Nieustająca Wystawa Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie”, October – November 1910, points 109–111.

10. Franciszek Mączyński (?), *Witraż z wieżą kościoła Paulinów na Jasnej Górze w Częstochowie*, 1929, wyk. Krakowski Zakład Witrażów S. G. Żeleński, kamienica przy ul. Stefana Batorego w Krakowie, fot. D. Czapczyńska-Kleszczyńska

10. Franciszek Mączyński (?), *The Stained Glass Composition with the Tower of the Pauline Fathers at Jasna Góra in Częstochowa*, 1929, made by Krakowski Zakład Witrażów [The Kraków Stained Glass Workshop] S.G. Żeleński, the mansion block at Stefana Batorego Street in Kraków, photo by D. Czapczyńska-Kleszczyńska

motifs presented above it is possible also to attribute to Mączyński the stained glass with the view of the Żywiec parish church, with which the project currently in the holdings of the Regional Museum in Toruń can be probably associated [fig. 12]. After many years Mączyński returned to Żywiec as an architect, designing in 1928–1929 the Habsburg chapel at the parish church. The Archduke Karl Stephan asked then to put in the windows over the altar the stained glass coat of arms made “in co-operation with the architect Mr. Mączyński”. The artist was probably also the designer of the stained glass “with the view of the brewery” intended for the office of the Archduke’s brewery in Żywiec.⁴⁶

One of the more interesting stained glass windows by Mączyński with architectural motifs was made in 1931.⁴⁷ It is placed in the fanlight over

⁴⁶ The files *Żywiec kościoł i Zarząd Dóbr Żywieckich*, the archive of S.G. Żeleński workshop (query made in 1999 before assigning the catalogue numbers). It is worth noting that the Management Head of the Żywiec Estate was Franciszek’s brother, engineer Mieczysław Mączyński, who was also at the same time the chairman of the Babia Góra Branch of the Polish Tatra Mountain Association.

⁴⁷ The archive of St John the Baptist parish in Komorowice, *Liber memorabilium penes Ecclesiam parochialem in Komorowice*, card 145; A. Żeleński, *Wykaz robót*

nadświetle głównego wejścia do kościoła w Komorowicach Krakowskich (obecnie w granicach Bielska-Białej), którego kolatorem był arcyksiążę Karol Stefan⁴⁸. Artysta uwiecznił na witrażu stary, drewniany kościół pochodzący z XVI wieku, ukazany w surowym krajobrazie bezlistnych drzew⁴⁹. W umownie potraktowanym otoczeniu budowli daje się rozpoznać przykościelny cmentarze [il. 13]. Być może Mączyński był też projektantem pozostałych witraży świątyni, z których część została zniszczona podczas działań wojennych w 1945 roku.

*

Liber memorabilium penes Ecclesiam parochialem in Komorowice, k. 145; A. Żeleński, *Wykaz robót witrażowych od 1. IX 1929*, rkps, własność prywatna; fotografia Adama Żeleńskiego, przed 1939, Muzeum Narodowe w Krakowie, nr inw. Dział Fotografii, Zbiór A. Żeleńskiego, poz. 180; J. Polak, *Szkice z dziejów parafii komorowickiej 1772–1992*, w: *Pięćsetlecie rzymskokatolickiej parafii Bielsko-Biała Komorowice*, Bielsko-Biała 1993, s. 49. Widoczny na omawianym tu witrażu kościół został w latach 1947–1949 przeniesiony do skansenu na Woli Justowskiej w Krakowie, spłonął w 2002 roku.

⁴⁸ Kościół został wybudowany w latach 1921–1930 według projektu Emanuela Rosta z 1907 roku, Polak 1993, jak przyp. 47, s. 37, 45–49.

⁴⁹ W depozycie prof. Jacka Mączyńskiego (por. przyp. 3) znajduje się niedatowany rysunek wieży komorowickiego kościoła. Być może powstał w czasie, gdy Franciszek Mączyński podjął się wykonania, w 1921 roku, nowego projektu murowanej świątyni, przewidującego zachowanie wieży starego, drewnianego kościoła – *Liber memorabilium*, jak przyp. 47, k. 125; Polak 1993, jak przyp. 47, s. 45.

11. Tadeusz Stryjeński, Franciszek Mączyński, *Kaplica zamkowa w Żywcu*, fot. wg: „Przegląd Techniczny” 44, 1906, nr 32, tabl. XLIV

11. Tadeusz Stryjeński, Franciszek Mączyński, *The Castle Chapel in Żywiec*, photo after: “Przegląd Techniczny” 44, 1906, no. 32, tabl. XLIV

Duży zespół witraży zaprojektował Franciszek Mączyński do krużganków gotyckiego klasztoru Franciszkanów w Krakowie, którego restaurację przejął po Janie Sas-Zubrzyckim w 1908 roku⁵⁰. Mączyński podjął się wykonania „odmiennych rysunków i to oryginalnych do szesnastu [...] okien na krużgankach”, z zastosowaniem szkielek o ograniczonej gamie barwnej, którymi miał operować tak, „by całość wypadła jak barwna mozaika”⁵¹. Zaprojektował oszklenia ołowiane ze szkielek w wyrażeniu zróżnicowanej faktury i rysunku podkreślonym mocną, graficzną linią ołowianych spójni. W dwóch ramionach krużganków zastosował szkła w jasnych kolorach [il. 14], z wyjątkiem jednego okna, do którego wybrał barwy jaskrawe, co wywołało istną burzę konserwatorską, której echa dotarły aż do Wiednia. Jej efektem są najciekawsze oszklenia w zachodnim ramieniu krużganków, utrzymane w tonacji białej [szkło bezbarwne] i czarnej [ołów]. Wedle słów ówczesnego gwardiana, „z powodu ustawicznego wrzasku o kolorowe oszklenia

⁵⁰ D. Czapczyńska-Kleszczyńska, *O witrażach z końca XIX wieku w dwóch gotyckich kościołach w Krakowie*, w: *Witraże w obiektach zabytkowych. Między konserwacją a sztuką współczesną*, Malbork 2009, s. 151–154; eadem, Karty ewidencyjne szesnastu witraży w krużgankach, mps 2009, archiwum Urzędu Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie.

⁵¹ Alojzy Karwacki, *Pamiętnik*, odpis, mps, archiwum klasztoru Franciszkanów w Krakowie, k. 232.

the main entrance to the church in Komorowice Krakowskie (currently merged with Bielsko-Biała), whose patron was the Archduke Karl Stephan.⁴⁸ The artist depicted in the windows the old 16th-century wooden church in the stark landscape with bare trees.⁴⁹ The vicinity of the building is portrayed rather symbolically, but the churchyard is recognizable [fig. 13]. Perhaps Mączyński was also the designer of the remaining stained glass

witrażowych od I. IX 1929, MS, private collection; a photograph by Adam Żeleński, before 1939, the National Museum in Kraków, inv. no. the Photography Department, the collection of A. Żeleński, pos. 180; J. Polak, *Szkice z dziejów parafii komorowickiej 1772–1992*, in: *Pięćsetlecie rzymskokatolickiej parafii Bielsko-Biała Komorowice*, Bielsko-Biała 1993, p. 49. The church shown in this stained glass was moved in 1947–1949 to an open-air museum at Wola Justowska in Kraków, it burned down in 2002.

⁴⁸ The church was built in 1921–1930 according to the design of Emanuel Rost of 1907 – Polak 1993 (ft. 47), pp. 37, 45–49.

⁴⁹ In the deposit of Prof. Jacek Mączyński (cf. footnote 3) is an undated drawing of the church tower in Komorowice. Perhaps it was made at the time when in 1921 Franciszek Mączyński undertook to design a new brick church, including preserving the tower of the old wooden church – *Liber memorabilium* (ft. 47), card 125; Polak 1993 (ft. 47), p. 45.

12. Franciszek Mączyński, *Projekt witrażu do kaplicy zamkowej w Żywcu*, 1905, pastel, Muzeum Okręgowe w Toruniu, nr inw. MT/Gr/5482, fot. B. Swobodzińska

12. Franciszek Mączyński, *The Stained Glass Design for the Window in the Castle Chapel in Żywiec*, 1905, pastel, The Regional Museum in Toruń, inv. no. MT/Gr/5482, photo by B. Swobodzińska

windows in the church, which were partly destroyed during the war in 1945.

*

Franciszek Mączyński designed a large group of stained glass windows for the cloisters of the Franciscan Friary in Kraków, whose restoration was taken over by him from Jan Sas-Zubrzycki in 1908.⁵⁰ Mączyński undertook to make “different and original drawings for the sixteen [...] windows in the cloisters”, using glass within the limited range of colours in such a way that “on the whole it should look like a colourful mosaic”.⁵¹ He designed the lead glazing made of glass with clearly varying texture and the outlines emphasized with the strong graphic line of lead frames. In two branches of the cloisters he used light-coloured

⁵⁰ D. Czapczyńska-Kleszczyńska, *O witrażach z końca XIX wieku w dwóch gotyckich kościołach w Krakowie*, in: *Witraże w obiektach zabytkowych. Między konserwacją a sztuką współczesną*, Malbork 2009, pp. 151–154; eadem, the catalogue cards of sixteen stained glass panels in the cloisters, MS 2009, the archive of the Regional Office for the Conservation of Historical Buildings in Kraków.

⁵¹ Alojzy Karwacki, *Pamiętnik*, transcript, MS, the archive of the Franciscan Friary in Kraków, card 232.

okien na pierwszej i drugiej linii krążganku, na trzeciej linii dało się białe z szybek karbowanych, czyli nieprzejrzytych, ale każde okno w innym deseni”⁵². *Szkieł oszklenia u OO. Franciszkanów* eksponował Mączyński na wystawie w Towarzystwie Przyjaciół Sztuk Pięknych w maju 1910 roku⁵³. Wprowadzenie przez Mączyńskiego do krążganków witraży własnego projektu Rafał Solewski uznaje za „modernistyczną, czy wręcz awangardową manifestację”⁵⁴.

W dwóch oknach zespołu franciszkańskiego artysta oddał swoisty hołd przeszłości, wprawiając w jedno z nich siedemnastowieczny, witrażowy medalion ze św. Eligiuszem, w drugie zaś litery i cyfry wyjęte z poprzedniego oszklenia, upamiętniające czas jego wykonania (1778) i fundatora (ks. Pawła Zembrzuskiego). W jeszcze innym umieścił witraż z bł. Salomeą wykonany w roku 1898 według projektu Władysława Rossowskiego i wyjęty z okna w prezbiterium w związku z realizacją w 1908 roku kartonu Stanisława Wyspiańskiego.

*

Inny charakter miały witraże, które Mączyński wprowadził w roku 1912 do okien nawy kościoła Jezuitów przy ul. Kopernika w Krakowie. Miały one odpowiednio dopełnić atmosferę wnętrza projektowanej przezeń świątyni. Projekty witraży opracowywało kilku autorów, poza Mączyńskim – Jan Bukowski i Jan Wałach⁵⁵. Witraże w okulusach oświetlających wnętrza nawy, zniszczone w 1945 roku, znane są tylko z opisu: „W nawie głównej okrągłe okna zasnute zostały przez architekta Mączyńskiego przy budowie kościoła witrażami z szeregiem wazonów z kwiatami, owocami i motywem serca, utrzymane w bardzo czystych, radosnych barwach, tłumionych drugiem katedralnym szkłem, o lekko zielonkawej patynie, co wywołuje tajemnicze nastrojowe wrażenie”⁵⁶. Ten sam temat – wazony wypełnione kwiatami i owocami w różnych wariantach, ale już bez symbolicznego akcentu religijnego – wykorzystywał Mączyński, jak się wydaje, w witrażach przeznaczonych do wnętrz świeckich⁵⁷.

*

⁵² Ibidem, k. 235. Zamiłowanie Mączyńskiego do szkieł fakturowych odnajdujemy i w późniejszych (z lat 30. XX w.) projektach geometrycznych oszkleń do budynków świeckich, między innymi w Syndykacie Hut i Banku Gospodarstwa Krajowego w Katowicach, w willi Rosnerów przy ul. Focha w Krakowie.

⁵³ „Nieustająca Wystawa Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie”, maj 1910, poz. 170.

⁵⁴ Solewski 1996, jak przyp. 2, s. 124.

⁵⁵ Kontkowski 1994, jak przyp. 2, s. 89.

⁵⁶ D’Abancourt de Franqueville 1932, jak przyp. 7.

⁵⁷ Odnajdujemy je między innymi w szkicach wykonanych ok. 1928 roku (archiwum S.G. Żeleński, sygn. R 618 sygn. i R 1069), w witrażu w nadświetlu wejścia do domu Adama Piaseckiego przy ul. Długiej 53 w Krakowie (ok. 1937), w oszkleniu drzwi do małego pawilonu zakładu na Targach Wschodnich we Lwowie z 1922 roku (Biblioteka Jagiellońska, sygn. Rkp, BJ Przyb. 183/63, *Księga wycinków dotyczących Krakowskiego Zakładu Witraży S. G. Żeleńskiego. Materiał prasowy z lat 1902–1948*, k. 64v. Za zwrócenie uwagi na to źródło dziękuję p. Tomaszowi Szybistemu).

13. Franciszek Mączyński, *Stary kościół w Komorowicach Krakowskich*, 1930, wyk. Krakowski Zakład Witrażów S.G. Żeleński, witraż w nadświetlu wejścia do obecnego kościoła w Komorowicach Krakowskich (dziś Bielsko-Biała), fot. D. Czapczyńska-Kleszczyńska
 13. Franciszek Mączyński, *The Old Church in Komorowice Krakowskie*, 1930, made by Krakowski Zakład Witrażów [The Kraków Stained Glass Workshop] S.G. Żeleński, the stained glass fanlight over the entrance to the present church in Komorowice Krakowskie (today Bielsko-Biała), photo by D. Czapczyńska-Kleszczyńska

Na liście tematów witraży Mączyńskiego przeznaczonych do wnętrza sakralnych znajdują się również, znacznie mniej liczne, przedstawienia figuralne – wszystkie z lat trzydziestych XX wieku. Są one zdecydowanie mniej interesujące od jego projektów z motywami architektonicznymi. Reprezentatywny przykład tej grupy stanowią witraże w barokowym kościele Karmelitów na Piasku w Krakowie (w dwóch oknach nawy najbliższych chórowi muzycznemu)⁵⁸ i w kościele pw. św. Bartłomieja w podkrakowskich Mogilanach⁵⁹. Sposób oszklenia okien w krakowskiej świątyni jest charakterystyczny dla prac Mączyńskiego. W dużą płaszczyznę neutralnego oszklenia ołowiowego wprowadził barwne medaliony witra-

glass [fig. 14], with the exception of one window, for which he chose vivid colours; it caused a real storm among conservationists whose echoes reached as far as Vienna. Its result are the most interesting glazings in the western cloister in white (colourless glass) and black (lead) tones. According to the then *Guardian*, “because of the constant clamour about the coloured windows glass in the first and second line of the cloister, the third line received glazing made of corrugated glass, that is opaque, but each windows had a different pattern”.⁵² *The Sketches of the Glazing at the Franciscans Friary* were exhibited by Mączyński at the exhibition in the Society of the Friends of Fine Arts in May 1910.⁵³ Mączyński’s introducing his own stained glass designs into the cloisters is considered by Rafał Solewski a “modernist, or even avant-garde manifestation”.⁵⁴

In two windows of the Franciscan complex the artist paid homage to the past by mounting in one

⁵⁸ Żeleński, jak przyp. 48; Karty ewidencyjne witraży „Św. św. Jan Corsini i Jan Soreth” oraz „Św. św. Bernold i Jan od Krzyża” w kościele Karmelitów trzewickowych na Piasku, mps 2010, archiwum Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie

⁵⁹ Żeleński, jak przyp. 47; Karty ewidencyjne witraży „Św. św. Piotr i Paweł” oraz „Święta Rodzina” w kościele parafialnym pw. św. Bartłomieja w Mogilanach, mps 2010, archiwum Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie. Mogiłański kościół znacznie ucierpiał w czasie walk we wrześniu 1939 roku. Z oryginalnych witraży zachowały się – bardzo uszkodzone – jedynie dwa, które dopiero na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX wieku poddano renowacji; trudno jednoznacznie ocenić stopień zachowania oryginału. Na fotografii Adama Żeleńskiego wykonanej przed 1939 widoczny tylko jest fragment witraża ze św. św. Piotrem i Pawłem, Muzeum Narodowe w Krakowie, Dział Fotografii, nr inw. MNK-XX-Zż-181

⁵² Ibidem, card 235. Mączyński’s love for textured glass can be seen also in the later geometric designs (from the 1930s) of glazing for secular buildings, among others in *Syndykat Hut* (the Steel Works Syndicate) and *Bank Gospodarstwa Krajowego* (the National Economic Bank) in Katowice, in the *Rosner villa* at Focha Street in Kraków

⁵³ “Nieustająca Wystawa Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie”, May 1910, pos. 170.

⁵⁴ Solewski 1996 (ft. 2), p. 124.

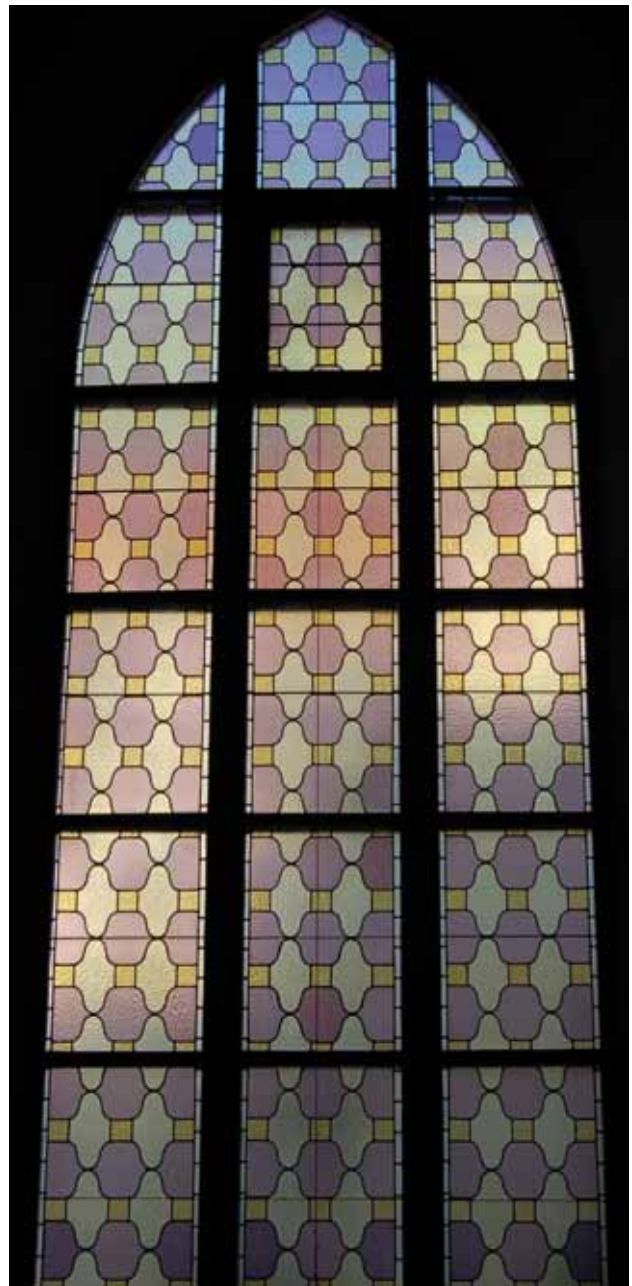
of them a 17th-century stained glass medallion with St Eligius, and in the other letters and numbers taken out from the previous glazing, commemorating the time of its execution (1778) and its founder (Fr. Paweł Zembrzuski). In another windows he put a stained glass with the Blessed Salomea made in 1898 according to Władysław Rossowski design and taken out from the presbitery window in 1908 to make room for the design of Stanisław Wyspiański.

*

The stained glass windows put by Mączyński in the windows of the nave of the Jesuit Church at Kopernika Street in Kraków had a different character. They were to complement appropriately the atmosphere of the church designed by him. The stained glass was designed by other authors apart from Mączyński, that is Jan Bukowski and Jan Wałach.⁵⁵ The stained glass in the oculi illuminating the nave interior, destroyed in 1945, is known only by description: “In the main nave the round windows were filled by the architect Mączyński during construction of the church with stained glass depicting a row of vases with flowers, fruit and heart motifs, in very clear, cheerful colours, which are however subdued with cathedral glazing with greenish patina in other windows, creating a mysterious and romantic impression”.⁵⁶ The same motif – the vases filled with flowers and fruits in varying shapes, but without the symbolic religious accent – was apparently used by Mączyński also in the stained glass intended for secular interiors.⁵⁷

*

Among the themes used by Mączyński for decorating the sacred interiors are also, much less numerous, figurative scenes – all from the 1930s. They are certainly less interesting than his designs with architectural motifs. A typical example of this group is the stained glass windows in the baroque Carmelite Church at Piasek in Kraków (in the two windows in the nave closest

14. Franciszek Mączyński, *Witraż geometryczny*, 1908, wyk. Waclaw Pieniążek, klasztor Franciszkanów w Krakowie, południowe ramię krużganków, fot. D. Czapczyńska-Kleszczyńska

14. Franciszek Mączyński, *A Geometrical Stained Glass Panel*, 1908, made by Waclaw Pieniążek, the Franciscan Friary in Kraków, the southern cloisters, photo by D. Czapczyńska-Kleszczyńska

⁵⁵ Kontkowski 1994 (ft. 2), p. 89.

⁵⁶ D'Abancourt de Franqueville 1932 (ft. 7).

⁵⁷ They can be found, among others, in the sketches made around 1928 (the archive of S.G. Żeleński, cat. no. R 618 and R 1069), in the stained glass fanlight over the entrance to Adam Piasecki house at 53 Długa Street in Kraków (c. 1937), in the door glazing of a small workshop pavilion at the Eastern Fair in Lviv from 1922 (The Jagiellonian Library, cat. no. Rkp, BJ Przyb. 183/63, *Księga wycinków dotyczących Krakowskiego Zakładu Witraży S. G. Żeleńskiego. Materiał prasowy z lat 1902–1948*, card 64v. I would like to thank Mr Tomasz Szybisty for pointing out this source to me).

zowie z popiersiami świętych zakonu karmelitańskiego oraz herbem Krakowa i godłem zgromadzenia, nadając im wyraźne cechy stylu dekoracyjnego [il. 15]. W monumentalnych kompozycjach w mogiłańskim kościele tradycyjną, całopostaciową kompozycję figuralną o zdecydowanej kolorystyce umieścić na bezbarwnym tle ujętym przez silnie przestylistowane drzewa [il. 16]. W dniu konsekracji kościoła w Mogilanach, rozbudowanego według projektu Mączyńskiego, prasa donosiła: „Nowa część kościoła utrzymana w stylu odrodzenia robi imponujące

15. Franciszek Mączyński, *Witraż medalionowy ze św. św. Andrzejem Corsinim i Janem Sorethem*, 1930, wyk. Krakowski Zakład Witrażów S.G. Żeleński, kościół Karmelitów Trzewiczkowych na Piasku w Krakowie, fot. D. Czapczyńska-Kleszczyńska

15. Franciszek Mączyński, *The Stained Glass Medallion with the Saints Andrew Corsini and John Soreth*, 1930, made by Krakowski Zakład Witrażów [The Kraków Stained Glass Workshop] S.G. Żeleński, the Calced Carmelite Church at Piasek in Kraków, photo by D. Czapczyńska-Kleszczyńska

wrażenie. Potęgują efekt przepiękne witraże zaprojektowane przez arch. p. Franciszka Mączyńskiego, a wykonane w firmie witrażów Żeleńskiej w Krakowie”⁶⁰.

*

Projektowanie witraży było nie tylko pasją Franciszka Mączyńskiego, ale i trudem wieloletniej pracy na stanowisku kierownika artystycznego Krakowskiego Zakładu Witrażów S.G. Żeleński. Funkcję tę pełnił od roku 1921, czyli od chwili, gdy pod zarządem Izy Żeleńskiej firma zaczęła się dynamicznie rozwijać⁶¹. Mączyński, zwany familiarnie „Mąką”, darzył właścicielkę zakładu wielką sympatią i podziwiał jej pracę. Ofiarował jej niejedną szkic czy obraz, między innymi *Anemony w wazonie*, motyw wielokrotnie powielany w szkle⁶². Dziękując za otrzymaną od Żeleńskiej lampę witrażową, napisał: „Będzie dla mnie prezentem, pamiątką i wspomnieniem. Tak serdecznie zawsze myślę

to the choir)⁵⁸ and in St Bartholomew’s Church in Mogilany near Kraków.⁵⁹ The way the windows in the Kraków church are glazed is characteristic for Mączyński’s work. On a big plane of neutral lead glass he placed coloured stained glass medallions with the busts of the Carmelite saints, Kraków coat of arms and the emblem of the order, giving them a distinct decorative flavour [fig. 15]. In the monumental compositions

⁵⁸ Żeleński (ft. 48); the record cards of the stained glass windows “Saint John Corsini and John Soreth” and “Saint Bernold and John of the Cross” in the Church of Calced Carmelites at Piasek, MS 2010, the archive of the Regional Office for the Conservation of Historical Buildings in Kraków.

⁵⁹ Żeleński (ft. 47); the record cards “Saint Peter and Paul” and “The Holy Family” in St Bartholomew’s Parish Church in Mogilany, MS 2010, the archive of the Regional Office for the Conservation of Historical Buildings in Kraków. The church in Mogilany suffered considerably during the fighting in September 1939. Among the original windows, only two are extant, albeit badly damaged, which were not renovated until the early 1960s; the preservation of the original is difficult to estimate. In the photograph by Adam Żeleński made before 1939 only a fragment of the stained glass with St Peter and Paul is visible, The National Museum in Kraków, the Photography Department, inv. no. MNK-XX-Zż-181.

⁶⁰ *Poświęcenie nowego kościoła*, „Czas” 83, nr 289 (17 XII 1930), s. 3.

⁶¹ D. Czapczyńska-Kleszczyńska, „Dzielną niewiastą”. *Iza z Madeyskich Żeleńska (1878–1956)*, w: *Żeby wiedzieć. Studia dedykowane Helenie Malkiewiczównie*, Kraków 2008, s. 339.

⁶² Sroczyński 1997, jak przyp. 41, s. 137–138 oraz informacje uzyskane od autora podczas licznych rozmów.

in the Mogilany church he placed a traditional full-length bright-coloured figurative composition against the colourless background framed with highly stylized trees [fig. 16]. On the day when the church in Mogilany, extended according to Mączyński's project, was consecrated, the press wrote: "The new part of the church built in the Renaissance style makes a forceful impression. The effect is increased by wonderful stained glass windows designed by the architect Mr. Franciszek Mączyński, and made in the stained glass firm of Mrs Żeleńska in Kraków".⁶⁰

*

Designing stained glass was not only Franciszek Mączyński's passion, but also a hard work of many years as the Art Director of Krakowski Zakład Witrażów S.G. Żeleńska. He had been holding this post since 1921, that is from the moment when under the management of Iza Żeleńska the company started to develop dynamically.⁶¹ Mączyński, who went by his familiar nickname "Mąka", liked the workshop owner enormously and admired her work. He presented her with numerous sketches and pictures, among them *Anemones in a Vase*, the motif repeated often in his glass designs.⁶² Thanking Żeleńska for a stained glass lamp he received from her, he wrote: "It will be for me a gift, a keepsake and a memory. I think with great fondness about you and your strenuous work at the Workshop".⁶³ Iza Żeleńska highly valued her collaboration with the artist. She even claimed: "I consider the architect Mr Mączyński, the Art Director of the workshop, to be its saviour, I don't see among recognized artists a man who would and could have devoted so much time and attention to the workshop, as well as so many sketches, though very cursorily composed and drawn, but in such an incredibly short time, he procured us so much work as an architect, acquaintance and friend of various people. [...] What's more, I don't know whether anybody else could and would have worked for the workshop for such a small salary and whether

⁶⁰ *Poświęcenie nowego kościoła*, in: "Czas" 83, no. 289 (17 Dec 1930), p. 3.

⁶¹ D. Czapczyńska-Kleszczyńska, „Dzielna niewiasta”. Iza z Madeyskich Żeleńska (1878–1956), in: *Żeby wiedzieć. Studia dedykowane Helenie Matkiewiczównie*, Kraków 2008, p. 339.

⁶² Sroczyński 1997 (ft. 41), pp. 137–138 and the information received from the author during numerous conversations.

⁶³ A letter from Franciszek Mączyński to Iza Żeleńska of 9 July 1921, quoted after: Czapczyńska-Kleszczyńska 2008 (ft. 60), p. 344. Mączyński himself also designed lampshades, cf. *Księga wycinków* (ft. 56), card 68.

16. Franciszek Mączyński, *Witraż ze św. św. Piotrem i Pawłem*, 1930, wyk. Krakowski Zakład Witrażów S.G. Żeleński, kościół św. Bartłomieja w Mogilanach, fot. D. Czapczyńska-Kleszczyńska
16. Franciszek Mączyński, *The Stained Glass Panel with the Saints Peter and Paul*, 1930, made by Krakowski Zakład Witrażów [The Kraków Stained Glass Workshop] S.G. Żeleński, St Bartholomew Church in Mogilany, photo by D. Czapczyńska-Kleszczyńska

o Pani i Jej dzielnej pracy w Zakładzie”⁶³. Iza Żeleńska bardzo ceniła sobie współpracę z artystą. Stwierdziła nawet: „Pana Arch. Mączyńskiego jako artystycznego kierownika w zakładzie uważam wprost za osobę opatrznościową, nie widzę między znanymi artystami człowieka, któryby chciał i mógł dawać zakładowi stosunkowo tak dużo czasu i myśli, tyle, wprawdzie bardzo pobieżnie skomponowanych i wyrysowanych szkiców, ale w tak niesłychanie krótkim czasie, tyle dostarczał robót jako architekt, znajomy i przyjaciel różnych ludzi. [...] W dodatku nie wiem czy kto inny mógłby i chciał za tak małe wynagrodzenie pracować dla zakładu i czy mógłby tak długo i nieregularnie to wynagrodzenie pobierać i na nie czekać”⁶⁴.

⁶³ List Franciszka Mączyńskiego do Izy Żeleńskiej z 9 VII 1921, cyt. za: Czapczyńska-Kleszczyńska 2008, jak przyp. 60, s. 344. Sam Mączyński również projektował klosze lamp – por. *Księga wycinków*, jak przyp. 56, k. 68.

⁶⁴ List Izy Żeleńskiej do Karola Sroczyńskiego [zięcia] z 13 X 1927, własność prywatna.

17. Franciszek Mączyński, *Pawilon Krakowskiego Zakładu Witrażów S.G. Żeleński*, 1929, Poznań, Powszechna Wystawa Krajowa, fot. wg: „Rzeczy Piękne” 8, 1929, nr 10–11–12 (tabl. bez oznaczenia)
17. Franciszek Mączyński, *The Pavilion of the Kraków Stained Glass Workshop S.G. Żeleński*, 1929, Poznań, The Universal National Exhibition, photo after: “Rzeczy Piękne” 8, 1929, no. 10–11–12 (tabl. unmarked)

Franciszek Mączyński był także autorem pawilonów wystawowych Krakowskiego Zakładu Witrażów. Na Targi Wschodnie we Lwowie zaprojektował dwa niewielkie pawilony, pierwszy w 1922 roku w formie wiejskiej kapliczki, następny cztery lata później, w stylu zmodernizowanego baroku⁶⁵. Na wspomnianą już Powszechną Wystawę Krajową w Poznaniu zaproponował natomiast efektowny, nowoczesny pawilon wieżowy o konstrukcji żelaznej wypełnionej szkłem [il. 17]. Anna Sieradzka dostrzega w nim refleks wieżowych bram Pierre’a Patout z Wystawy Sztuki Dekoracyjnej, która odbyła się cztery lata wcześniej w Paryżu⁶⁶. Wedle opisu Izy Żeleńskiej był to pawilon „żelazny, cały zaszklony, grający kolorami tak w dzień jak i w nocy, po 4 ro-

⁶⁵ Plany obu pawilonów w archiwum zakładu S.G. Żeleński (kwerenda przeprowadzona w 1999 roku, przed nadaniem sygnatur); *Księga wycinków*, jak przyp. 56, k. 58, 63v., 68.

⁶⁶ P. Cabanne, uzupełnienia A. Sieradzka, *Encyklopedia sztuki art déco*, Warszawa 2002, s. 208.

he would have received his salary so irregularly and have waited for it so long”⁶⁴.

Franciszek Mączyński was also the author of the Kraków Stained Glass Workshop exhibition pavilions. For the Eastern Fair in Lviv he designed two small pavilions, the first one in 1922 in shape of a roadside shrine, the other four years later in style of modernized baroque.⁶⁵ For the already mentioned Universal National Exhibition in Poznań he designed a spectacular, modern tower pavilion, a structure made of iron filled in with glass [fig. 17]. Anna Sieradzka noticed in it the echoes of the tower gates by Pierre Patout from the Decorative Arts Exhibition, which took place four years earlier in Paris.⁶⁶ According to Iza Żeleńska description it was a pavilion “made of iron, all covered with glass, flickering with colour both by day and night, in the four corners tall posts glazed and lit and on them lamps as big as flames. The project is very pretty”⁶⁷. This project has been acquired recently by the Regional Museum in Toruń⁶⁸ (il. 18). Great openings inside pointed arches, extending between the corner posts, were filled with stained glass.⁶⁹ At the front was placed stained glass *St Michael* by Zofia Leśniakówna,⁷⁰ and under it a single glass door with the geometric lead ornament, with the company’s full name incorporated into it and the information sign “ENTRANCE”. On the posts at the entrance was the inscription: “DESIGNED

⁶⁴ A letter from Iza Żeleńska to Karol Sroczyński (her son-in-law) of 13 Oct 1927, private collection.

⁶⁵ The plans of both pavilions, the archive of S.G. Żeleński Workshop (the query made in 1999, before assigning the catalogue numbers); *Księga wycinków* (ft. 56), card. 58, 63v., 68.

⁶⁶ P. Cabanne, supplemented by A. Sieradzka, *Encyklopedia sztuki art déco*, Warszawa 2002, p. 208.

⁶⁷ A letter from I. Żeleńska to her son Adam of 28 Nov 1928, private collection.

⁶⁸ The Regional Museum in Toruń, inv. no. MT/Gr/8496/1–6. I would like to thank Ms. Agata Rissmann, the custodian, for her information about the folder with six cartoons of the project, recently acquired by the Museum.

⁶⁹ J. Olejnik, *Piękno zaklęte w szkło*, in: „Słowo Powszechne” 25, 1971, no. 109; J. Skrabski, *Kościoly Grybowa. Monografia historyczno-artystyczna*, Kraków 2010, p. 148; A. Kostrzyńska-Miłosz, *Sztuka w rzemiośle na Powszechnej Wystawie Krajowej w Poznaniu*, in: “Biuletyn Historii Sztuki” 71, 2009, no. 4, p. 559 (the author gives just the surname of the designer of the pavilion, without his first name); a photograph of the pavilion also in: A. Szczerski, *Pytania o sztukę dla II Rzeczypospolitej. Powszechna Wystawa Krajowa w Poznaniu w 1929 roku*, in: “Alma Mater”, 2003, no. 49, p. 19; Cabanne, Sieradzka 2002 (ft. 65), p. 204. Adam Żeleński collected assiduously newspaper clippings with the articles and photographs of the pavilion, cf.: *Księga wycinków* (ft. 56), k. 91–101.

⁷⁰ Skrabski 2010 (ft. 67); “Rzeczy Piękne” 8, 1929, no. 4–6 (a photograph of the stained glass).

18. Franciszek Mączyński, *Projekt pawilonu S.G. Żeleński*, 1929, akwarela, Muzeum Okręgowe w Toruniu, nr inw. MT/Gr/8496/1, fot. K. Deczyński

18. Franciszek Mączyński, *The Project of the Pavilion for S.G. Żeleński*, 1929, watercolours, The Regional Museum in Toruń, inv. no. MT/Gr/8496/1, photo by K. Deczyński

BY THE ARCHITECT FR. MĄCZYŃSKI”, through which Adam Żeleński paid tribute to the author.⁷¹ In the exit door filled with geometric art deco lead glass Mączyński put small plaques, characteristic for his designs, with the coats of arms of Kraków, Poznań and Warsaw; the single door contained another inscription of the company’s full name and the sign “EXIT”.⁷² In the remaining openings were placed stained glass panels *The Seraphic Christ* based on a cartoon by Stanisław Wyspiański⁷³ and *St Joseph* by Jan

⁷¹ A letter from A. Żeleński to his mother of 16 August 1929, private collection.

⁷² A sketch in the file *Mączyński, S.G. Żeleński* archive (the query made in 1999, before assigning the catalogue numbers).

⁷³ H. Pyka, *Witraż „Ukrzyżowany na skrzydłach Serafina” Stanisława Wyspiańskiego w kaplicy Kurii Metropolitalnej w Katowicach*, in: *Witraże na Śląsku*, ed. T. Dudek-Bujarska, Katowice 2002, pp. 67–74; W. Bałus, *Sztuka sakralna w Krakowie. Część II. Matejko i Wyspiański*, Kraków 2007 (=Ars vetus et nova, vol. 26), p. 129f.

gach wysokie słupy szklone i oświetlone a na nich duże jak płomień lampy. Projekt jest bardzo ładny⁶⁷. Ów projekt od niedawna znajduje się w zbiorach Muzeum Okręgowego w Toruniu⁶⁸ [il. 18]. Wielkie ostrołukowe otwory, rozpięte między narożnymi słupami, były wypełnione witrażami⁶⁹. Od frontu umieszczono witraż *Święty Michał* Zofii Leśniakówny⁷⁰, pod nim jednoskrzydłowe szklane drzwi o geometrycznym rysunku ołowiowym, z wkomponowaną weń pełną nazwą firmy oraz napisem informacyjnym „WEJŚCIE”. Na słupach przy wejściu znajdował się napis: „PROJEKTOWAŁ ARCH. FR. MĄCZYŃSKI”, którym Adam Żeleński uhonorował autora⁷¹. W otworze wyjściowym wypełnionym geometrycznym oszkleniem ołowiowym w stylu art déco umieszczył Mączyński charakterystyczne dla jego projektów niewielkie plakietki witrażowe z herbami Krakowa, Poznania, Warszawy; na jednoskrzydłowych drzwiach powtórzone pełną nazwę firmy oraz dano napis „WYJŚCIE”⁷². W pozostałych otworach znajdowały się witraże *Chrystus Seraficki* według kartonu Stanisława Wyspiańskiego⁷³ oraz *Święty Józef* Jana Bukowskiego, wykonany do kościoła w Grybowie⁷⁴. Pawilon był licznie odwiedzany i budził powszechny podziw. Wedle słów autora folderu reklamowego: „Kilkadziesiąt czasopism krajowych i zagranicznych [...] umieściło fotografie pawilonu i witrażów [...] oraz poświęciło artykuły specjalnie opisaniu pawilonu i działalności Zakładu Żeleńskiego”⁷⁵.

*

⁶⁷ List I. Żeleńskiej do syna Adama z 28 XI 1928, własność prywatna.

⁶⁸ Muzeum Okręgowe w Toruniu, nr inw. MT/Gr/8496/1–6. Dziękuję p. kustosz Agacie Rissmann za informację o teczce z sześcioma planszami projektu, niedawno pozyskanej do zbiorów Muzeum.

⁶⁹ J. Olejnik, *Piękno zakłete w szkło*, „Słowo Powszechnie” 25, 1971, nr 109; J. Skrabski, *Kościół w Grybowie. Monografia historyczno-artystyczna*, Kraków 2010, s. 148; A. Kostrzyńska-Miłosz, *Sztuka w rzemiośle na Powszechnej Wystawie Krajowej w Poznaniu*, „Biuletyn Historii Sztuki” 71, 2009, nr 4, s. 559 (Autorka podaje nazwisko projektanta pawilonu, bez imienia); fotografia pawilonu także w: A. Szczerki, *Pytania o sztukę dla II Rzeczypospolitej. Powszechna Wystawa Krajowa w Poznaniu w 1929 roku*, „Alma Mater”, 2003, nr 49, s. 19; Cabanne, Sieradzka 2002, jak przyp. 65, s. 204. Adam Żeleński skrupulatnie gromadził wycinki prasowe z omówieniami i fotografiami pawilonu, por.: *Księga wycinków*, jak przyp. 56, k. 91–101.

⁷⁰ Skrabski 2010, jak przyp. 67; „Rzeczy Piękne” 8, 1929, nr 4–6 (fotografia przedstawiająca witraż).

⁷¹ List A. Żeleńskiego do matki z 16 VIII 1929, własność prywatna.

⁷² Szkic w teczce *Mączyński*, archiwum zakładu S.G. Żeleński (kwerenda przeprowadzona w 1999 roku, przed nadaniem sygnatur).

⁷³ H. Pyka, *Witraż „Ukrzyżowany na skrzydłach Serafina” Stanisława Wyspiańskiego w kaplicy Kurii Metropolitalnej w Katowicach*, w: *Witraże na Śląsku*, red. T. Dudek-Bujarska, Katowice 2002, s. 67–74; W. Bałus, *Sztuka sakralna w Krakowie. Część II. Matejko i Wyspiański*, Kraków 2007 (= Ars vetus et nova, t. 26), s. 129 n.

⁷⁴ Skrabski 2010, jak przyp. 67, s. 147.

⁷⁵ A. Kopyciński, *Krakowski Zakład Witrażów, Oszkleń Artystycznych i Fabryka Mozaiki Szklanej w Krakowie S.G. Żeleński*, Kraków 1929, s. 12.

19 Franciszek Mączyński, *Szkic witraża Jana Januszewskiego w kaplicy św. Łazarza w kościele Mariackim w Krakowie*, 1944, Towarzystwo Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie, depozyt prof. Jacka Mączyńskiego, fot. D. Czapczyńska-Kleszczyńska

19. Franciszek Mączyński, *A Sketch of the Stained Glass Window by Jan Januszewski in St Lazarus Chapel in St Mary's Church in Kraków*, pencil and watercolours, 1944, The Society of the Friends of Fine Arts, the deposit of prof. Jacek Mączyński, photo by D. Czapczyńska-Kleszczyńska

Rafał Solewski, wskazując na silny związek Mączyńskiego z Krakowem, podkreślił, iż „swoją szczególny stosunek do [tego miasta] ukazywał [...] nie tylko w projektowanej przez siebie, często historycznie iluzyjnej architekturze, ale również poprzez działalność konserwatorską i restauracyjną w krakowskich kościołach. Lokalny patriotyzm wyrażany był też wprost w publikacjach”⁷⁶. Według mnie o miłości do Krakowa świadczą także witraże Mączyńskiego o tematyce architektonicznej, w zdecydowanej większości przedstawiające budowle krakowskie, w tym kościoły, w których prowadził prace restauracyjne (św. Floriana, Karmelitów, Mariacki, św. św. Piotra i Pawła). Wydaje się, iż tworzenie tych zazwyczaj niewielkich form żyjących rytmem zmieniającego się światła, zgodnie z porami roku i dnia, tak odmien-

⁷⁶ Solewski 1995, jak przyp. 2, s. 98.

Bukowski, made for the church in Grybów.⁷⁴ The pavilion was visited by a large number of guests and widely admired. According to the author of an advertising folder: “Several national and foreign journals [...] published the photographs of the pavilion and the stained glass [...] as well as devoted special articles describing the pavilion and the activity of the Żeleński Workshop”.⁷⁵

*

Rafał Solewski, indicating the close relationship between Mączyński and Kraków, emphasized that “his special relationship with this city could be seen [...] not only in the architecture designed by him, whose historical character is often illusory, but also in his conservation and restoration activity in Kraków churches. He expressed his local patriotism openly in his publications as well”.⁷⁶ In my opinion, Mączyński’s love for Kraków can be also seen in his stained glass designs with architectural motifs, the vast majority of which depict Kraków buildings, including churches where Mączyński performed restoration work (St Florian, the Carmelites, St Mary, St Peter and Paul’s Church). It seems that creating these usually small forms, brought to life by ever changing light according to the rhythm of days and seasons, so different in scale from his architectural projects, gave Mączyński some respite in his difficult and responsible work as an architect and brought him moments of enjoyment in his intensively creative life.

Mączyński was very sensitive to the beauty of stained glass. He owned at least one modern stained glass office panel.⁷⁷ He was a designer himself, but he also took notice of the stained glass work by other artists, both of those from past centuries and his contemporaries, as it is evinced by his notebook sketches from the French cathedrals in Beauvais and Chartres, as well as St Mary Church in Kraków [fig. 19]. During his stay in Sevilla he noted down: “the cathedral infinitely long, the nave with stained glass and rich architecture – incredible impression”.⁷⁸ During his stay in France in 1900 he visited the World Exhibition in Paris – he must have noticed then stained glass from Louis Comfort Tiffany’s company and he visited *The Room of Galician Industry* designed

⁷⁴ Skrabski 2010 (ft. 67), p. 147.

⁷⁵ A. Kopyciński, *Krakowski Zakład Witrażów, Oszkleń Artystycznych i Fabryka Mozaiki Szklanej w Krakowie S.G. Żeleński*, Kraków 1929, p. 12.

⁷⁶ Solewski 1995 (ft. 2), p. 98.

⁷⁷ Laskowski 2007 (ft. 12), p. 142f.

⁷⁸ Mączyński 1931 (ft. 4), p. 21.

by Edgar Kováts with its stained glass plafond. He gladly shared his expertise on stained glass.⁷⁹

*

His contemporaries appreciated the stained glass by Franciszek Mączyński. As early as in 1903 his design for the stained glass in the Szafraniec chapel in the Kraków cathedral received the award and was selected for the execution which, however, was not carried out.⁸⁰ He exhibited his works, sketches, designs and stained glass mostly in the Society of the Friends of Fine Arts in Kraków.⁸¹ During Society's exhibition in October–November 1910, which was probably the most extensive presentation of his oeuvre, over half of sixty-seven works were “minor stained glass compositions”.⁸² Apart from the three cartoons for the castle chapel in Żywiec, which have been discussed above, and thirteen “from the Kraków tower” he exhibited then “cartoons – stained glass studies painted from nature”, “stained glass signs” for the Chamber of Industry and Commerce in Kraków, „a stained glass cartoon – a small manor” and “a sketch for a stained glass window”.⁸³ During the international exhibition of art and industry which took place in Paris in 1907, the Kraków Stained Glass Workshop S.G. Żeleński received the Grand Prix for their stained glass and mosaics made according to the designs of „Wypiański, Mehoffer and an architect Franciszek Mączyński”.⁸⁴ Tadeusz Stryjeński considered him to be an eminent graphic artist and stained glass designer.⁸⁵ The author of an advertising folder for the firm of S.G. Żeleński, published in 1929, emphasized that „Mączyński is the author of numerous stained glass and glaz-

⁷⁹ K. Buczkowski, W. Skórczewski, *Dawne polskie szkła malowane*, in: “Arkady” 2, 1936, no. 4, p. 231 – the authors’ acknowledgments for Mączyński’s help.

⁸⁰ *Konkurs na witraż do kaplicy Szafranców* (ft. 4); *Dla katedry na Wawelu...*, „Architekt” 4, 1903, issue 9, col. 95. Finally it was Józef Mehoffer’s design that was selected for execution, cf.: A. Zeńczak, *Malowidła ścienna i witraż w kaplicy Szafranców przy katedrze na Wawelu 1906–1908*, in: *Józef Mehoffer. Opus Magnum*, Kraków 2002, pp. 181–184.

⁸¹ In 1907, 1910 and 1919.

⁸² *Wystawa prac p. Fr. Mączyńskiego*, in: “Architekt” 11, 1910, issue 11, p. 174.

⁸³ “Nieustająca wystawa” (ft. 45), pos. 109–111 and 118–130, 75–79, 112–117, 131, 134.

⁸⁴ *Odznaczenie krajowej firmy*, in: “Czas” 60, no. 89 (18 April 1907), the evening edition, p. 3.

⁸⁵ T. Stryjeński, *Kraków. Działalność jego architektów w ciągu wieku XIX aż do naszych czasów*, the archive of Tadeusz Stryjeński in the holdings of the Polish Academy of Science archive, cat. no. III 135, vol. 57, quoted after: Solewski 2005 (ft. 2), p. 156.

nych w skali od jego przedsięwzięć architektonicznych, dawało Mączyńskiemu wytchnienie w trudnej i odpowiedzialnej pracy architekta, przynosiło chwile radości w intensywnym twórczym życiu.

Mączyński był uwrażliwiony na witraż. W swoim posiadaniu miał przynajmniej jeden nowożytny witraż gabinetowy⁷⁷. Projektował, ale zauważał także prace witrażowe innych artystów, tworzących przed wiekami i całkiem mu współczesnych, o czym świadczą rysunkowe notatki z francuskich katedr w Beauvais, Chartres, jak i krakowskiego kościoła Mariackiego [il. 19]. Będąc w Sewilli zanotował: „katedra nieskończonej długości i wysokości, nawa z witrażami i bogatą architekturą – wrażenie niesłychane”⁷⁸. W czasie pobytu we Francji w roku 1900 zwiedzał Światową Wystawę w Paryżu – niewątpliwie zwrócił wówczas uwagę na witraże z amerykańskiej pracowni Louisa Comfort Tiffany’ego i odwiedził *Komnatę Przemysłu Galicyjskiego* projektu Edgara Kovátsa z plafonem witrażowym. Chętnie dzielił się swoją wiedzą z zakresu sztuki witrażowej⁷⁹.

*

Współcześni doceniali witrażową twórczość Franciszka Mączyńskiego. Już w 1903 roku jego projekt na witraż do kaplicy Szafranców w katedrze krakowskiej został nagrodzony i przeznaczony do realizacji, która jednak nie doszła do skutku⁸⁰. Swe prace, szkice, projekty i witraże prezentował głównie w Towarzystwie Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie⁸¹. Na wystawie TPSP czynnej w październiku–listopadzie 1910 roku, będącej bodaj najszerszą prezentacją jego dorobku, wśród sześćdziesięciu siedmiu prac ponad połowa była „mniejszymi kompozycjami witrażowymi”⁸². Poza już wcześniej omówionymi trzema kartonami do kaplicy zamkowej w Żywcu i trzynastoma „z wieży krakowskiej” ekspozował wówczas „kartony – studia witrażowe z natury”, „znaki witrażowe” do Izby Handlowo-Przemysłowej w Krakowie, „karton witraża – Dworek”, „szkic do witraża”⁸³. Na międzynarodowej wystawie przemysłowo-artystycznej, która odbywała się w Paryżu w roku 1907 Krakowski Zakład Witrażów S.G. Żeleński uzyskał Grand Prix za witraże i mozaiki wyko-

⁷⁷ Laskowski 2007, jak przyp. 12, s. 142n.

⁷⁸ Mączyński 1931, jak przyp. 4, s. 21.

⁷⁹ K. Buczkowski, W. Skórczewski, *Dawne polskie szkła malowane*, „Arkady” 2, 1936, nr 4, s. 231 – podziękowanie autorów dla Mączyńskiego za udzieloną pomoc.

⁸⁰ *Konkurs na witraż do kaplicy Szafranców*, jak przyp. 4; *Dla katedry na Wawelu...*, „Architekt” 4, 1903, z. 9, szp. 95. Ostatecznie wykonano witraż Józefa Mehoffera, por.: A. Zeńczak, *Malowidła ścienna i witraż w kaplicy Szafranców przy katedrze na Wawelu 1906–1908*, w: *Józef Mehoffer. Opus Magnum*, Kraków 2002, s. 181–184.

⁸¹ W latach 1907, 1910 i 1919.

⁸² *Wystawa prac p. Fr. Mączyńskiego*, „Architekt” 11, 1910, z. 11, s. 174.

⁸³ „Nieustająca wystawa”, jak przyp. 45, poz. 109–111 i 118–130, 75–79, 112–117, 131, 134.

nane według projektów „Wyspiańskiego, Mehoffera i architekta Franciszka Mączyńskiego”⁸⁴. Tadeusz Stryjeński uważał go za wybitnego grafika i projektanta witraży⁸⁵. Autor folderu reklamowego firmy S.G. Żeleński, wydanego w roku 1929, podkreślał, iż „Mączyński jest autorem licznych witraży i oszkleń znajdujących się w całej Polsce”⁸⁶. Mimo to prace witrażowe artysty popadły z czasem w zapomnienie.

Architektowi nie przyznano miejsca w powojennym *Słowniku Artystów Polskich*, a autor biogramu w *Polskim Słowniku Biograficznym* związek Mączyńskiego ze sztuką witrażową zasygnalizował tylko jedną, i to niezrealizowaną pracą⁸⁷. Mam nadzieję, że przedstawione tu wybrane przykłady „kolorowych okien” udowadniają, iż Franciszek Mączyński był nie tylko dobrym architektem, ale i znaczącym artystą witrażu.

ings all over Poland”⁸⁶. Despite that, his stained glass work was forgotten after some time.

The architect did not receive an entry in the post-war *Słownik Artystów Polskich* [*The Dictionary of Polish Artists*], and the author of his entry in *Polski Słownik Biograficzny* [*The Dictionary of Polish Biography*] mentioned only one stained glass work by Mączyński, and an unrealized one to boot.⁸⁷ Hopefully, the examples of “coloured windows” listed here will show that Franciszek Mączyński was not only a good architect but also a significant stained glass artist.

Translated by Monika Mazurek

⁸⁴ *Odznaczenie krajowej firmy*, „Czas” 60, nr 89 (18 IV 1907), wyd. wieczorne, s. 3.

⁸⁵ T. Stryjeński, *Kraków. Działalność jego architektów w ciągu wieku XIX aż do naszych czasów*, archiwum Tadeusza Stryjeńskiego w zbiorach Archiwum PAN w Warszawie, sygn. III 135, vol. 57, cyt. za: Solewski 2005, jak przyp. 2, s. 156.

⁸⁶ Kopyciński 1929, jak przyp. 73, s. 12. Mączyński w okresie dwudziestolecia międzywojennego zaprojektował witraże do kościołów m.in. w Aleksandrowie Łódzkim, Klukowie, Łącku, Pleśnej, Suchej Beskidzkiej, Trzebini oraz budynków świeckich w Bielsku, Gdyni, Katowicach, Kozach pod Białą, Krakowie, Lwowie. Jeszcze w czasie okupacji niemieckiej wykonywał projekty, które realizował zakład S.G. Żeleński, por.: Żeleński, jak przyp. 47.

⁸⁷ Bednarski 1975, jak przyp. 2, s. 335.

⁸⁶ Kopyciński 1929 (ft. 73), p. 12. Mączyński in the period between two world wars designed stained glass for the churches in, among others, Aleksandrów Łódzki, Klukowo, Łącko, Pleśna, Sucha Beskidzka, Trzebinia and secular buildings in Bielsko, Gdynia, Katowice, Kozy near Biała, Kraków and Lviv. Even during the German occupation he made designs executed by the S.G. Żeleński workshop Żeleński, cf.: Żeleński (ft. 47).

⁸⁷ Bednarski 1975 (ft. 2), p. 335.